„LOOMINGU" RAAMATUKOGU
Nr. 37 (357) 1964
SLAWÖMIR MROŽEK'

Elevant

POOLA KEELEST TÕLKINUD ALEKSANDER KURTNA
AJALEHTEDE-AJAKIR JADE KIRJASTUS
TALLINN

T M 69
Tõlgitud teoste järgi:
Slon, Krakow 1958
Wesele w Atomicach,
Krakow 1959

Deszcz, Krakow 1962

saateks

Absurdse huumori mõiste pole enam päris uus. Laste ebaloogilisuste maailma, pea peale pööratud asju ja probleeme käsutab näiteks Kornei Tšukovski oma lasteluules. Absurdsuse «mehhaanika» on täiesti omane filmigroteskile, lopsakalt õitseb seesugune «pure nonsense»-tüüpi huumor anglosaksi kirjanduses. Nonsensi kasutamisväär-sust on mõistnud ja teravmeelselt põhjendanud G. K. Chesterton oma teoses «Nonsensi kaitseks», kus ta seda võtet leidlikult vastandab satiirilisele sümboolikale.

Ja nüüd tutvustab end uus, nn. koordineeritud absurdse huumori esindaja, sedapuhku sotsialistliku Poola kirjanduses.

Stawomir Mrožek (sünd. 1930. a.) debüteeris kahekümne nelja aastaselt satiiriliste lühipalade koguga. Selleks ajaks oli tal arhitektuuri õppimine seljataga. Andeka humoristi kuulsuse saavutas ta 1958. a. ilmunud novellikoguga «Elevant», millele anti riiklik preemia. Järgmisel aastal ilmus tema teine valimik «Pulmad Aatomlas» ja 1962. aastal kogu «Vihm». Kiiresti saavutatud populaarsus levis peagi üle kodumaa piiride — praegu on Mrožeki loomingut tõlgitud peaaegu kõigisse Euroopa keeltesse. 1958. aastast alates pöördus Mrožek ka teatri poole ja üllatas oma suurepäraste dramaturgivõimetega, erakordse dialoogi arendamise oskusega, eelkõige aga sädeleva mõistusega. Tema tuntumad lavateosea on kolme-vaatuseline «Politsei», televisiooninäidend «Piotr Ohey märterlus» ja ühevaatuselised miniatuurid («Strip-tease», «Ulgumerel», «Karol», «Imede öö», «Pidu», «Künoloog iseendaga pahuksis»), mida võiks

nimetada estraadi-sketšideks, kui nende omalaadne poeesia ja ühiskondlik satiir neid kõrgemasse kategooriasse ei tõstaks.

Kogu oma mõrususes on Mrožeki huumor seotud meie ajastu ning ühiskonnaga. Mrožeki satiir tungib sügavale ja tabab inimestes nende egöismiavaldusi ning asotsiaalseid tobedusi. Ta sihib kõige pihta, mis on ühiskondlikult

3

maha jäänud, tema karikatuur ei ole sürrealistlik moonutus (nagu näiteks Ionescol, keda muide Lääne kriitikas täiesti ekslikult Mrožekiga kõrvutatakse), ta on kas nördimuse väljendus või lihtne tegelikkuse avamine. Mrožek ei pööra tegelikkust pea peale ega lõhu seda, vaid nii-öelda venitab välja kuni lõpptulemusteni.

Mrožeki loomislaad ja tema huumor rahuldavad nii asjatundjaid kui ka väiksema ettevalmistusega lugejaid. Autor opereerib kõigile arusaadavate mõistete ja tähelepanekutega, põhiliselt ei vaja temapoolne tegelikkuse karikeerimine mingit erilist võtit. Suuremalt jaolt vastab kirjaniku tähelepanek lugeja kogemustele. Mrožeki groteskid tögavad teatavat mõtlemisviisi, naeravad välja mitte niivõrd nähtusi endid kui just mõningaid nähtuste mõistmise vorme.

Tõlkija

EPOHHI TAUST

Kolisin tänavasse, mis juba mitukümmend aastat oli linna peamiseks tuiksooneks. Toa lagi oli kõrge, kaks esimesel korrusel asuvat akent samuti kõrged ja kitsad nagu laskeavad, ka uksed olid liiga välja venitatud, lingid mustjaskollased ja kaunistatud. Toas oli hall hämarus, millest ei saanud jagu terve päeva jooksul, ainult kesk-päeval nihkus ta märkamatult nurkadesse ja kõrge lae alla, ent juba varasel pärastlõunal ronis ta taas jultunult välja. Akendest oli vastas näha ainult rodu samasuguseid aknaid — pimedaid, sest nende taga valitses niisamasugune hämarus. Aknalaua kohal ujusid -möödujate peakatted, otsekui oleks linn kuhugi vee alla vajunud ja voolus kannaks nüüd lakkamatult mööda naiste- ja meestekübaraid, mis on uppunutest veepinnale jäänud. Sammude vahetpidamatu sahin, mis läbi akna kostis, mõjus samuti nii, et mõtlesin sageli jõe peale.

Kord ujus sellel pinnal teiste hulgas mööda peakate, mis ei sarnanenud ühegagi neist, — must kõvakübar. Ujus mööda ja kadus, inimoja voolas edasi. Aga kui minut hiljem keegi minu ukse taga helistas ja ma avama läksin, nägin seda kübarat ühe vanema mehe peas; mees küsis kübarat kergitades, kas ta võib sisse astuda, ja pühkis sealjuures jalgu, kuigi juba nädal aega oli kuiv ilm ja ukse ees polnud matti.

Kui ta sisse astus, vaatas ta ringi ia ütles pikuti kokku-pandud ajalehte taskust välja võttes:

«Ma tõin lahenduse.»

«Missuguse?»

Ta ulatas mulle ajalehe. See oli vanade luust valmistatud doominokivide värvi ja trükitud niisuguse kirjaga, mida tänapäeval enam ei kasutata, tähed olid nõrkadel ja kõrgetel jalgadel, nende kändu ja päid märkisid peenikesed horisontaaljooned. Mulle torkas silma ajalehesõnumi daatum: «6. juuni 1906» Käesolev nädal on Baden-Badenis…»

«Piltmõistatus,» osutas ta mulle, nähes, et ma. ei orienteeru.

Teisel küljel oli piltmõistatus. Selle kõrval hoolikalt kirja pandud lahendus — süljega niisutatud keemilise pliiatsiga.

«Näen.»

«Lõpuni lahendatud.»

«Jah.»

«Tõin aadressi järgi toimetusse. Tahtsin ise tuua. Aga paistab, et siin pole enam toimetus,» lisas ta terasemalt mööblit silmitsedes.

«Tõepoolest, ei ole enam. Nüüd on siin elukorter.»

«Kahju. Lahendasin kõik ara. Aga kus toimetus praegu asub?» Kehitasin õlgu.

«Kui ma siia sisse kolisin, oli siin enne mind ka elukorter.»

«Aga enne seda?»

«Ma ei tea. Arvan, et ka enne seda oli korter.»

«Väga kahju. Ma ise veel lahendasin.»

«Võib-olla oli siin kunagi toimetus, aga väga ammu,» ütlesin tõredalt.

Ta noogutas.

«Jah, viiskümmend aastat tagasi.»

See poolharitlane hakkas mind tasakaalust välja viima.

«Mis te nüüd jahite oma piltmõistatusega! Te vist ikka teate, et sellest ajast on palju muutunud?»

«Pole midagi teha, ma ei ole professor. Jõudsin kõigeni omal käel,» ütles ta solvunult.

Me vaikisime hetke, siis lugesin ma ajalehft nime ja tundsin nördimust.

«Kas te ka teate, et teie ajaleht oli organ, n\is teostas monarhia salakavalat poliitikat ja õhutas vaenu vähemusrahvuste vahel?»

«See oli pühapäeval. Lell tuli meile külla ia tal oli see ajaleht taskus. Me istusime aias, sest ilm oli kuum. Isa ja lell ütlesid, et hakkavad kaarte mängima. Ka mina tahtsin nendega mängida, aga isa ei lubanud, ütles, et olen liiga noor, et kui ma suureks kasvan, eks ma süs mängi. Siis võtsid nad kuue maha ja jäid vestiväele. Nemad hakkasid mängima, mina aga tõmbasin lene kuuetaskust selle ajalehe välia, kuub rippus murelipuu oksal. Niimoodi alustasin ma lahendamist.»

«Ja alles nüüd lõpetasite...» lisasin ma salvavalt.

6

«See oli väga raske. Kas te teate, mis tähendab «adekvaatne»? Aga seal oli veel hullemaid asju.»

«Mu härra, aga Esimene maailmasõda?» meenutasin jnina.

«Mind vabastati sõjaväeteenistusest.»

«Te olete naljakas. Selline murrang, selline kolossaalne hüpe, Weimari vabariik, plebistsiidid ...»

«Arvate, et see on nii kerge. Tuhande üheksasaja kümnendal aastal ei teatud ju veel, mis tähendab «tsepeliin». Horisontaalrida. Alles siis, kui mul «trampliin» välja tuli ja «tsesuur», teate, värsijala paus värsi keskel, siis alles tulin selle peale.»

«Te käite mulle siiski närvidele. Kriis tuhande üheksa» saja kahekümne üheksandal, teie aga muudkui selle oma piltmõistatusega...»

«Ma ei ole võib-olla eriti andekas. Võib-olla paistab teile, et mul oli liiga palju aega. Aga ma olin sunnitud tööl käima ja lahendasin peamiselt õhtuti.»

«Aga Hitler teisse ei puutunud? Ega vist Hispaaniagi mitte? Mida te siis tegite?»

«Ma ju ütlesin teile, et lahendasin kõik ise. Oli palju võõrsõnu. Aga milleks siis pea on?»

«Te olete Saalomon,» pilkasin ma külmalt. «Istusite selle kallal vist ka Teise maailmasõja ajal? Te olete Einstein, aga aatomipommi te välja ei mõelnud. Seda te ei osanud!»

«Pomm pommiks. Ma ei töötanud selle kallal. Kas te arvate, et see vanal inimesel nii kerge on? Kõik kooliasjad on ununud, ja mured on ka teised. Aga võin öelda, et alla ma ei andnud.»

Ma hakkasin rõkkavalt ja tigedalt naerma. Ta kohkus, tõusis siis püsti ja ütles:

«Ärge naerge, palun! Mina ei ole pommi välja mõelnud, aga mis see aitab? Tuhande üheksasaja neljateistkümnendal aastal vabastati mind sõjaväeteenistusest, aga ma sain ikkagi rikošetiga pähe, seda küll juba varem, Montenegros. Teie naerate, aga inimese mõttest tuleb lugu pidada, härra. Siin on piltmõistatus. Inimmõte pole kadunud.»

7

VIIMNE HUSAAR

Lucušit ümbritses salapärasuse ja tähtsuse paistus. Paljud tema tuttavatest teadsid sellest üht-teist, aga k õ i k e teadsid ainult mõned. K õ i k e teadsid ainult Lucuši naine, Lucuši mamma ja Lucuši vanaema. Ülejäänute — Lucuši sugulaste —, ah, isegi ta laste osaks oli ainult aimata.

Õhtuti, kui lapsed olid juba magama läinud, Lucuš aga istus lambi juures, sussid jalas ja ajaleht käes, läks naine tema juurde, pani pea ta põlvedele, vaatas talle pikalt- pikalt silma ja sosistas:

«Jumala pärast, Lucuš, hoia ennast...»

Lucuš põlgas vasikakontidest puljongit ja kehtivat riigikorda.

Lucuš on sangar.

Juhtub, et ta tuleb koju särava näoga ja vaikib, aga kodused teavad, et kui ta tahaks ja võiks, oleks tal palju rääkida, õhtul pärib naine temalt aralt ja varjamatu imetlusega:

«Jälle?...»

Lucuš noogutab ja sirutab selga. Terve ta kuju väljendab mehisust ja jõudu.

«Kus? ...» küsib naine edasi, imetledes ise oma julgust.

Lucuš tõuseb püsti, astub ukse juurde, avab selle järsu liieutusega ja kontrollib, kas keegi pealt ei kuula. Kontrollib ka ruloosid akende ees ja vastab summutatud häälega:

«Seal, kus alati...»

«Sina...» ütleb naine.

Selles sõnas on kõik.

Nagu öeldud, ringleb Lucuši lähemate tuttavate hulgas ähmane. erutav kuuMus: Lucuš peaks olema ettevaatlik... Kas Lucušit ähvardab miski?... Ah seda Lucušit . . Küll spe Luouš a?a näitab neile...

Mamma tunneb Lucuši pärast rahutust, aga on tema üle uhke. Ta ei räägi temast teisiti kui «minu poeg». See-

vastu aga Lucuši vanaema, range matroon, kes elab teisal, on ainult, uhke. Ta ei ilmuta kartuse varjugi, vaid ütleb oma tütrele, Lucuši emale:

«Praegusel ajal tuleb end hädaohtu seada. Meie üritusele on vaja kartmatuid inimesi. Kui Eustachy oleks elanud, oleks ta toiminud niisamuti kui Lucuš.» Lapselastega vesteldes teeb ta samuti vihjeid: «Olge õnnelikud, et teil on säärane isa,» ja näitab neile pilte, mis kujutavad tuhatnelja üle lagendiku kihutavaid suletuttidega rüütleid. «Teie isa võiks olla samasugune. Ta ei ole murdunud.»

Samal ajal astub Lucuš avalikku väljakäigukohta. Hoolikalt suleb ta kabiini. Hetk hiljem vaatab veel kord tiigripilguga ümber — kas ta on üksi —, võtab siis välkkiirelt pliiatsi taskust ja kirjutab seinale: «Maha bolševism!»

Siis sööstab ta peldikust välja, kargab esimesse ettejuhtuvasse voorimehetroskasse või taksosse ja sõidab kaudseid tänavaid pidi koju. õhtul küsib naine ujedalt: «Jälle?...»

Lucuš tegutseb juba ammu, ja ehkki nii rahutu elu talle närvidele käib ja unetust põhjustab, ei loobu ta sellest ometi.

Lucuš on ettevaatlik ja muudab käekirja. Pealegi laenab ta aeg-ajalt büroos oma ülemuselt täitesulepea. «Kui tehakse kindlaks, kellele kuulub sulepea, millega see on

kirjutatud ... Ha-ha-haa . ..» Ja ta naerab õelalt, kujutledes, missuguse sauna saab büroojuhataia ja kuidas tema, Lucuši jälitajad eksiteele satuvad. Timukad!

Vahetevahel paneb olukord Lucušil vere soontes tarretama. Näib, et väljapääsu ei ole. Näiteks kord, kui ta kirjutas seinale: «Katoliiklased ei vannu alla,» hakkas keegi ägedalt uksele trummeldama. Lucuši süda seisatas. Ta oli kindel, et need on n e m a d . Palavikulise kuruga hõõrus ta värske kirjutise maha. Trummeldamine ei lakanud. Lucuš neelas veel pliiatsi alla ja avas alles siis. Sisse tormas tüse mees, portfell kaenla all (äkki on prokurör? — sähvas Lucušil peast läbi), näost punane, tõukas Lucuši sõnagi lausumata v ä l j a ja sulges enda järel ukse. Aga Lucuš mäletas veel kaua seda hetke.

Ka käimla koristajanaiste näod tegid Lucuši rahutuks. Äkki on see ainult grimm?

Kuni ta lõpuks ühel talvepäeval, kui ta suundus oma

tavalise võitlusvälja poole, jäi äkki seisma ja tardus. Avaliku käimla uks oli suletud. Põiki üle ukse aga toretses brutaalne kriidikiri, mille oli kahtlemata vedanud timuka käsi: REMONT.

Lucuš tundis end husaarina, kellel raske mõõk äkki keset ägedat lahingumöllu käest ara lüüakse — ta vaatab ringi ja ei leia ema relva.

Ta otsustas siiski edasi võidelda ja läks raudteejaama. Aga parajasti tuli perroonil rood sõdureid ja paljud neist läksid sinna, kuhu Lucuški. Lucušis tärkas kahtlus. Tähendab, nad ei käsuta mitte üksnes reetlikku võtet
«REMONT», vaid kehtestavad ka piiramisseisukorra. Lucušil kerkis silmade ette pilt kõikidest perroonidest ja avalikest käimlatest, mis on sõjaväeosade poolt okupeeritud. Ei. Lucuš on küllalt kaval, Lucuš tunneb asja. Sellega nad Lucušit ei püüa.

Ta ei kahelnud, et timukad on vallutanud kõik ülejäänud objektid linnas, asuvad juba hotellis «Polonia» ja ühissööklas «Gastronoom I». Aga ta otsustas, et viimane sõna peab jääma temale. Ta istus rongile, kuigi oli ka seal ettevaatlik. Järgmises iaamas tuli ta rongilt maha. Ermal asus väike armetu küla. Kui ta esimese majani jõudis küsis ta käimlat.

«Mida?» imestati seal. «Meie käime metsas, h ä r r a . . .»

Metsasalus oli juba hämar. «Seda parem,» mõtles Lucus. Ta puges põõsastesse ja kirjutas kepiga lumele: «Kindral Franco näitab teile!»

Siis läks ta koju. Sel õhtul seisis ta kaua peegli ees ja uuris, kuidas sobiksid ta õlgadele kotkatiivad.

[1] Muistsete poola rüütlite raudrüü juurde kuulus ka metallist tiivapaar. Tõlk.

TRUMMILÖÖJA JUHTUM

Ma armastasin oma trummi. Kandsin seda kaelas laia rihma otsas. Trumm oli suur, tagusin ta tuhmkollasele pinnale tammepuust pulkadega. Aja jooksul olid pulgad mu sõrmede all kulunud läikima, andes tunnistust mu töökusest ja innukusest. Käisin ema trummiga mööda teid — kord tolmust valgeid, kord porist musti, maailm kahel pool teed aga oli aastaajast olenevalt kas roheline, kullakarva, pruun või valge ja kõige selle köhal põrises pidevalt minu trummi hääl, sest mu käed ei kuulunud minule, vaid trummile, ja kui tema vaikis, tundsin end halvasti. Ühel õhtul, kui ma parajasti reipalt trummi lõin, tuli minu juurde kindral. Ta ei olnud täies mundris, frentši kaelus oli avatud ja ta oli aluspükstes. Ta tervitas, köhatas, kiitis riiki ja valitsust ning ütles lõpuks nagu vastumeelselt:

«Ja te trummeldate nii kogu aeg?»

«Just nii!» röögatasin, tagudes trummi kahekordse jõuga. «Isamaa auks!»

«Õige, õige,» kinnitas ta, kuigi mõnevõrra nukralt. «Ja kui kaua te seda veel teha kavatsete?»

«Kuni jõudu jätkub, teie seltsimehelikkus!» röökisin rõõmsalt vastuseks.

«Vahva poiss,» kütis kindral ja sügas kukalt. «Aga kui kauaks teil jõudu jätkub?»

«Kuni lõpuni!» hüüdsin uhkelt.

«Nonoh...» imestas kindral ja vaikis hetke, millegi üle järele mõteldes. Siis alustas ta teisest otsast:

«Hilja on juba,» ütles ta.

«Hilja on ainult vaenlase jaoks, meie jaoks mitte iialgi!» hüüatasin mina. «Homne päev kuulub meile!»

«Väga õige, väga õige,» nõustus kindral veidi ärritatult. «Mina räägin selles tähenduses «hilja», et aeg on hiline.»

«Võitluse tund on tulnud! Kõmisegu kahurid, löögu kellad!» karjusin tõelise trummilööja ülla vaimustusega.

«Ei, ei, mitte kellad!» hüüdis kindral kiiresti. «See tähendab, muidugi kellad ka, aga ainult vahetevahel.»

«Õige, kodanik kindral!» möönsin ma näost õhetades. «Milleks meil kellasid vaja, kui meil on trummid! Vaikigu kellad, kui minu trumm lööma hakkab!» Ja selle kinni-tuseks hakkasin

oma trummil rünnakusignaali põristama.

«Ja mitte iialgi ümberpöördult, eks ole?» küsis kindral kahtlevalt, käega viisakalt suud varjates.

«Mitte iialgi!» hõikasin. «Meie trumm põriseb lakkamatult, kindral, võite oma trummilööjat usaldada!» Ma tundsin, et mind haarab ja kannab innustuse kuum laine.

«Meie armee võib teie peale uhke olla,» ütles kindral hapult. Ta võbises kergelt, sest laagri köhale oli laskunud öine udu. Halli uduvine seest paistis ainult kindrali telgi teravik. «Just nii, uhke! Meie ei peatu, kui me ka peaksime marssima, jah… marssima nii päeval kui öösel. Aga iga meie samm… jah, samm…»

«... Iga meie samm tähendab võidu lakkamatut trummipõrinat!» purskasin ma trummi tagudes.

«Just, just,» pomises kindral. «Jah. Just nii,» ja ta läks oma telgi poole. Ma jäin üksi. Aga üksinduse mõjul kasvas minu kui trummilööja ennastsalgavus ja vastutustunne veelgi. «Sina, kindral, läksid minema,» mõtlesin ma, «aga sa tead, et sinu ustav trummilööja valvab. Murekortsudest kipras laubaga mõtled sa keskendunult läbi strateegilised plaanid, märgistad kaardil lipukestega meie ühise võidutee. Nii sina kui mina — mõlemad näeme koitu, seda helget homset, mida mina — nii sinu kui ka enda nimel — trummipõrinaga kuulutan.» Ja mind valdas selline õrnus kindrali vastu, soov end üritusele anda, et tagusin trummi veel kiiremini ja valjemini — nii nagu jaks võttis. Oli juba ööaeg, mina aga andusin oma austavale ülesandele kogu nooruse õhina ja ideelisusega. Ainult aeg-ajalt, üksikute löökide vahel, kuulsin ma kind-rali telgi poolt vedrumadratsi käginat, nagu keernks keegi end unetuse pärast küljelt küljele. Lõpuks, kesköö paiku, vilksatas telgi taustal valge kuju. See oli kindral öösärgis. Ta hääl kähises.

«Nii et te ütlete, et te seda … et te trummeldate ikka edasi?» küsis ta. Mind liigutas see, et ta isegi öisel ajal suvatses minu juurde tulla. Tõeline sõdurite isa!

«Just nii, kindral! Mind ei murra ei külm e<?a uni, olen valmis trummi lööma kuni surmani, nagu käsib mu ko-

hus ja üritus, mille eest me võitleme, nagu näeb ette määrustik ja trummilööja au! Vannun seda!»

Kui ma neid sõnu hüüdsin, ei ajendanud mind soov näidata kindralile oma teenistusvalmidust, samuti ei püüdnud ma talle meeldida. See polnud tühipaljas suu-rustamine, mis peab silmas edutamist või autasustamist. Mul ei tulnud mõttessegi, et seda niiviisi võiks mõista. Olen alati olnud siiras, sirgjooneline ja — kurat võtaks! — tubli trummilööja.

Kindral kiristas hambaid. Mõtlesin, et see tuleb külmast. Siis ütles ta tumedalt: «Tubli, väga tubli.» Ja lahkus.

Varsti pärast seda mind areteeriti. Patrull, kes selle käsu oli saanud, piiras mind vaikides ümber, võttis mul trummi kaelast ja pulgad nõrkenud, külmanud kätest. Lagendikule laskus korraga vaikus. Ma ei tohtinud küsitleda seltsimehi, kes mind tääkide vahele võtsid ja laagrist kusagile eema.e viisid. Seda ei lubanud määrustik. Ainult üks neist andis mõista, et olen arreteeritud kindrali käsul, mind süüdistatakse reetmises. Reetmises!

Parajasti hakkas valgeks minema. Pilved lõid roosakalt õhetama. Neid tervitas ainult mehine norskamine, mis mulle selgesti kõrvu kostis, kui me kindrali telgist möödusime.

13

TAGASIHOIDLIK KAASTÖÖTAJA

Ükskord akna all seistes märkasin tänaval matuserongi. Tavalist surnuvankrit, millel lihtne kirst, vedas ainult üks hobune. Surnuvankri taga kõndis leinariides lesk ja veel kolm inimest, tõenäoliselt surnu sõbrad, sugulased või tuttavad.

See tagasihoidlik leinarong ei oleks muidu mu tähelepanu endale tõmmanud, kui kirst poleks olnud ehitud punase loosungiga: «ELAGU!»

Uudishimust aetuna läksin tänavale ja käisin matuserongi järel. Jõudsime käimistule. Kadunuke maeti kõige kaugemasse nurka kaskede alla. Matusetalituse ajal hoidsin end kõrvale, närast aga astusin lese iuurde, avaldasin talle kaastunnet ja lugupidamist ning küsisin, kes surnu oli.

Tuli välja, et ta oli olnud ametnik. Leske liigutas mmu huvi kadunu vastu ja ta jutustas mulle mitmeid üksikasju tema viimastest elupäevadest. Ta kurtis, et tema mees vaevanud end vabatahtlikult mingi veidra tööga. Lakkamatult kirjutanud ta avaldusi ja ettepanekuid uute propagandavõtete kohta. Nagu ma aru sain, oli tema surmaeelse tegevuse peamine eesmärk päevakohaste loo-sungite propageerimine.

Et see mulle huvi pakkus, siis palusin leske, et ta võimaldaks mul tutvuda tema mehe viimaste töödeea. Ta nõustus ja andis mulle kaks korraliku, pisut vanamoelise käekiriaga taidetud kollakat paberipoognat. Sel viisil tutvusin ma tema märkmetega.

«Võtame näiteks kärbsed,» algas esimene sissekanne. «Kui ma vahel pärast lõunat istun ja vaatan, kuidas kärbsed lambi ümber tiirlevad, tulevad mulle mitmesugused mõtted pähe. Missugune õnn see oleks,» mõlgutan ma endamisi, «kui kärbsed oleksid niisama teadlikud kui meie üldsus. Püüad kärbse kinni, tõmbad tal tiivad küljest ara, kastad ta tindi sisse ja

lased siis lahti sileda puhta paberi peale. Vaatad ja näed, kärbes käib mööda

paberit ja kirjutab sinna: «Toetagem lennundust!» või mõne teise loosungi.»

Sedamööda kuidas ma lugesin, sai mulle üha selgemaks surnu vaimne pale. Ta oli puhtameelne inimene, kes võttis oma südameasjaks juhtlausete ja loosungite paigutamise kõikjale, kus vähegi võimalik. Üks originaalsemaid oli erilise ristikheina kasvatamise idee.

«Kunstnike ja agrobioloogide koostöös,» kirjutas ta, «võiks aretada erilise ristikheinasordi. Seal, kus see taimekene praegu kannab ühevärvilist õit, kasvaks pärast seemne ettevalmistamist mõne juhi või tööeesrindlase tilluke taimne portree. Kujutlege terveid põlde, kuhu on külvatud ristikheina! Seda õiemerd! Muidugi võib ka vigu ette tulla. Näiteks võib portreteeritud isik, kes muidu ei kanna vurrusid ega prille, pärast külvi tärkamist esineda portreel prillide ja vurrudega, sest seemned juhtusid segunema mõne teise sordi omadega. Sel juhul ei jää meil muud üle, kui terve väli maha niita ja uus seeme külvata.»

Selle vanakese ideed olid üha rabavamad. Kui ma tema märkmetega tutvunud olin, taipasin kõhe, et kirstu külge kinnitatud loosung «ELAGU!» pidi olema tema viimse tahte avaldus. Ennastsalgav leidur, näitliku propaganda fanaatik, tahtis isegi viimsel hetkel oma entusiasmi alla kriipsutada.

Ma astusin mõningaid samme, et teada saada, kuidas ta maailmast oli lahkunud. Selgus, et ta langes omaenese üliagaruse ohvriks. Riikliku püha puhul võttis ta end alasti ja värvis oma keha seitsme eri värviga pikitriibuliseks, iga triip vastas ühele vikerkaarevärvile. Siis läks ta redule, ronis võre äärele ja püüdis teha «silda», s. o. võimlemistrikki, kus laskutakse kere painutusega selja-kile ja toetutakse kätele nõnda, et moodustub midagi kaaretaolist. Sel viisil tahtis ta elavpildis kujutada vikerkaart, mis sümboliseerib helget tulevikku. Paraku asus rõdu kolmandal korrusel.

Ma läksin kalmistule tagasi, et tema viimset puhke-paika üles otsida. Aga pikast otsimisest hoolimata ei õnnestunud mul leida neid kaski, mille alla ta oli maetud. Siis ühinesin ma orkestriga, kes rongkäigus uljast marssi mängides õhtusele loendusele läks.

PROTSESS

Visa töö, suure püüdlikkuse, mitmesuguste abinõude ja korralduste tulemusena saavutati lõpuks eesmärk. Kõik kirjanikud pandi mundrisse ja varustati auastme tunnuste ning eraldusmärkidega. Niisiis lõppes igaveseks kaos, kriteeriumide puudumine, ebaterve veiderdamine, ähmasus ja kõikumine kunstis. Univormi projekt töötati välja keskasutuse poolt, ringkondadeks jagamine ja aukraadid olid juhatuse kauase ettevalmistustöö vili. Siitpeale olid kõik kirjanike liidu liikmed kohustatud kandma mundrit — laiu lillasid

lampassidega pükse, rohelist kuube, vööd ja tšaakot. Hoolimata oma näilisest lihtsusest, oli riietus väga mitmekesine. Kirjanike liidu juhatuse liikmed kandsid kuldse paelaga tere-jumalaga mütse, provintsi ringkondade juhatuste liikmed hõbedase paelaga mütse. Esimehed kandsid mõõka, aseesimehed — pussnuga. Kõik kirjanikud olid jaotatud üksusteks žanride järgi. Nii kujunes kaks polku luuletajaid, kolm diviisi prosaiste ja erikomando mitmesugustest muudest elementidest. Kriitikute hulgas viidi läbi ulatuslikud ümberpaigutused. Ühed saadeti sunnitööle, teised lülitati sandarmeeriasse.

Tervele koosseisule anti auastmed — reamehest kuni marssalini. Aluseks võeti sõnade arv, mida keegi kirjanik oma elu jooksul oli trükis avaldanud, ideelise selgroo kaldenurk põranda suhtes, elatud aastate arv, ametikoht omavalitsuses või juhatuses. Auastmete eraldamiseks võeti käsutusele värvilised tunnusmärgid.

Uue korra eelised olid silmanähtavad. Ennekõike teadis nüüd igaüks, mida tuleb ühest või teisest kirjanikust arvata. Oli selge, et kirjanik-kindral ei saa kirjutada halba romaani ja et kõige paremaid romaane kirjutab kirjanik-marssal. Mõningaid vigu võib teha kirjanik-polkovnik, kes aga siiski on alati andekam kirjanikust-majorist. Toimetuste ülesanne oli nüüd lihtsam. Nad võisid täpselt välja arvutada, mitme protsendi võrra sobib

näiteks rohkem trükki kirjaniku-brigadüri poolt esitatuü käsikiri kui kirjaniku-noorernleitnandi teos. Sel viisil oli lõplikult reguleeritud ka honoraride küsimus.

Enesestmõistetavalt ei võinud nüüd kriitik-kirjanik-kapten kirjutada lammutavat retsensiooni majori või kõrgemas auastmes autori raamatu kohta. Ainult kriitik-kirjanik-kindral võis väljendada mitteheatahtlikku arvamust kirjaniku-polkovniku loomingu kohta.

Uue korra välised eelised olid samuti ilmsed. Kirjanikud, kes varem olid näiteks sportlastega võrreldes väga halli välimusega, särasid nüüd kõikide defileede ajal akselbantidega. Lampassid läikisid, esimeeste ja aseesimeeste mõõgad ja pussnoad sätendasid, ka terve üksuse tšaakod paistsid silma, mille tõttu kirjanike populaarsus ühiskonnas tohutult kasvas.

Sekeldusi oli ainult ühe kirjaniku-veidriku üksusesse määramisel. Ta kirjutas küll proosat, kuid ta teosed olid romaaniks liiga lühikesed, novelliks aga liiga pikad. Peale selle sosistati, et tema proosa olevat poeetiline ja satiirilise kallakuga, teised jälle teadsid rääkida, et veidrik kirjutavat ka följetone, mis on pigem lühinovelli moodi, aga ilmsete kriitilise essee tunnustega. Nii ei saanud teda paigutada ei proosa- ega luuležanri alla, ühe inimese jaoks aga ei tasunud eraldi üksust organiseerida. Oli kuulda hääli, et ta tuleks välja heita, lõpuks aga anti talle eraldamiseks oranžid püksid, määrati reameeste hulka ja jäeti rahule. Terve riik pidas teda värdjaks. Muide, kui ta olekski välja heidetud, ei oleks see olnud esmakordne juhtum. Juba varem heideti välja mitu kirjanikku, kes inetu kehaehituse tõttu mundrites

näotud välja nägid.

Aga varsti veendus ühiskond, missuguse vea ta oli teinud, kui selle veidriku liitu jättis. Tema isikust sai alguse skandaalne lugu, mis kõigutas autoriteedi selgeid ja kauneid printsiipe.

Kord jalutas tuntud ja lugupeetav kirianik-kindral-leitnant pealinnas mööda puiesteed. Talle tuli vastu see oranžide pükstega kirjanik-reamees. Kirianik-kindral-leitnant vaatas talle põlglikult otsa, oodates loomulikult, et reamees teda tervitab. Äkki aga märkas ta kirjaniku-reamehe tšaakol kõige kõrgema auastme eraldusmärki, mis kuulus ainult kirjanikule-marssalile, — väikest punast tärnikest. Hierarhiast lugupidamise põhimõtted olid kir-

janikus-kindralleitnandis niivõrd sügavale juurdunud, et ta ebatavalise tähelepaneku üle pikemalt mõtlemata võttis sedamaid äärmist lugupidamist väljendava seisangu ja tervitas esimesena. Hämmastunud kirjanik-reamees vastas kummardusega ja tema tšaakol istet võtnud väike lepatriinu (keda kirjanik-kindralleitnant oli kõrgema võimu tunnuseks pidanud) lõi tiivad laiali ja lendas minema. Raevunud ja alandatud kirjanik-kindralleitnant kutsus silmapilk välja korrapidaja kriitiku, kes viis kirjaniku-reamehe Kirjanike Majja peavahti je võttis talt kõigepealt ara täitesulepea.

Protsess toimus pealinnas Kunstide Palees. Suures marmorsaalis särasid kohtunike õlakud. Generaliteet võttis istet kullatud mahagonipuust laua taga, auastmed ja ordenid peegeldusid läikival pinnal nagu tumedas peeglis. Oranžide pükstega kirjanikku-reameest süüdistati tema auastmele sobimatu eraldusmärgi ebaseaduslikus kandmises.

Kaebealusel aga oli õnne. Protsessi eelõhtul oli peetud kultuurinõukogu istung, kus kritiseeriti teravalt südametut suhtumist kunstnikesse ja kunsti administreerimist. Selle nõupidamise vastukajad ulatusid kohe järgmisel päeval ka kohtusaali. Sõna võttis kriitik-kirjanik-ase-marssal isiklikult.

«Meie ei tohi juhtumile bürokraatlikult läheneda, katsume tungida asja tuumani. Asi, mida me arutame, on kahtlemata nende põhimõtete rikkumine, tänu millele me saavutasime enneolematu õitsengu kirjanduses, ehkki sellega kaasnesid loomulikult ka mõningad vead. Aga kas kaebealune on täiesti teadlik, aktiivne kurjategija? Me peame sügavamale haarama, nägema põhjusi, mitte üksnes järeldusi. Mõtleme järele, kes viis kaebealuse sellise kurva seisundini? Kes laostas teda, kes käsutas ara tema rsi.glf^t ebateadlikkust,? Missugune oli loominguline atmosfäär, mis teda kriisini viis? Keda tuleb karistada, et vältida tulevikus selliseid protsesse?

Ei, kolleegid, kaebealune ei olegi peamine süüdlane. Ta oli ainult pime-tööriist lepatriinu käes. See on lepatriinu, kes, juhindudes kahtlemata vihast meie uue hierarhia põhimõtete vastu, märatsedes raevust meie saavutuste pärast, mida võlgneme just meie kriteeriumide

absoluutsele täpsusele, meie liidu elu täiuslikule organiseerimisele, — istus reetlikult kaebealuse tšaakole ja imiteeris

marssali auastet. Meie hierarhia on temale pinnuks silmas. Nii et karistagem kätt, ja mitte pimedat mõõka!»

Kõnet hinnati tunnustavalt kui kurjuse tõeliste juurteni tungimist. Kirjanik-reamees rehabiliteeriti, peamine süüdistus aga suunati lepatriinu vastu.

Kriitikute väeüksus leidis putuka aiast, kus ta oma alatuid plaane haududes sirelilehel istus. Ta ei püüdnud end kaitsta, sest ta teadis, et ta mask on maha rebitud. Protsess toimus samas marmorsaalis. Lepatriinu asetati mahagonipuust lauale ja kaeti klaastaldrikuga, et ta ära ei põgeneks. Kõik pingutasid silmi, et näha mustal pinnal punast punktikest. Oma alatuses kalestunud, säilitas ta põlgliku vaikimise kuni lõpuni.

Ta hukati järgmise päeva varahommikul kirjaniku-marssali kõige uuema romaani nelja andega, mis olid kriitpaberil ja kõvas köites, need langetati poolteise-kümne meetri kõrguselt surmamõistetule järgemööda pähe. Kuuldavasti ei olevat ta kaua kannatanud.

Oranžide pükstega kirjanik-reamees jäi aga siiski kahtluse alla, et ta oli toiminud kurjategijaga ühel nõul, ja pole ka võimatu, et neid sidus omavahel midagi rohkemat, sest ta nuttis, kui ta kohtuotsast kuulis, ja .palus, et lepatriinu aeda vabadusse lastaks.

LÕVI

Keiser oli juba märku andnud. Raudvõre kerkis üles ja mustendavast koopasuust hakkas kostma üha valjenevat kõuetaolist kõminat. Kristlased kogunesid areeni keskele ühte summa. Rahvas tõusis püsti, et paremini näha. Kähisev urin, mis veeres edasi nagu laviin mäelihkel, erutatud kõnesumin ja hirmuhüüded. Kärmesti ja pehmelt käppi tõstes jooksis tunnelist välja esimene emalõvi. Mängud algasid.

Lõvide valvur Bondani Caius, relvastatud pika ridvaga, kontrollis, kas kõik lõvid on jubedas vaatemängus tegevad. Ta pidi juba kergendatult ohkama, kui märkas, et üks lõvi oli otse värava juurde peatuma jäänud ega kiirustanud areenile minekuga, vaid näris rahulikult porgandit. Caius pistis vanduma, sest tema kohus oli valvata, et ükski kiskja tsirkuses käsutult ringi ei huiguks. Niisiis jäi ta lõvist tööohutuse- ja hügieenieeskirjades ettenähtud kaugusele seisma ja torkis teda kintsu, et teda ärritada. Mehe imestuseks pööras lõvi ainult ümber ja liputas saba. Caius torkis teda veel kord, sedapuhku veidi tugevamini.

«Jäta mind rahule,» ütles lõvi.

Caius kratsis kukalt. Lõvi andis ühemõtteliselt mõista, et ta ei soovi ennast agiteerida lasta.

Caius ei olnud halb inimene, aga ta kartis, et ülevaataja heidab ta hukka-mõistetute hulka, niipea kui näeb teda hooletult töösse suhtuvat. Teisest küljest ei olnud tal lusti ka lõviga tülli minna. Seepärast katsus ta teda keelitada.

«Sa võiksid seda ju minu pärast teha.» ütles ta lõvile.

«Keda sa püüad!» vastas lõvi porgandit näsides.

Bondani tasandas häält.

«Ma ei ütle, et sa pead just kedagi nahka pistma, käi niisama veidi ringi ja möirga pisut, lihtsalt alibi mõttes.»

Lõvi liputas saba.

«Inimene, ma juba ütlesin: ära püüa. Nad näevad mind seal ja peavad meeles, hiljem aga ei usu keegi, et ma kedagi ära ei söönud,»

Valvur ohkas. Ta küsis nukral häälel:

«Aga miks sa õieti ei taha?»

Lõvi vaatas talle tähelepanelikult otsa.

«Sa ütlesid ennist «alibi». Kas sa ei ole kunagi selle peale mõtelnud, miks patriitsid ise areenil ringi ei jookse ja kristlasi ei õgi, miks nad meid, lõvisid, käsutavad?»

«Ma ei tea. Aga muide, nad on ju enamasti vanemad inimesed, neil on astma, hingelämb. . .»

«Vanemad . ..» urises lõvi halvustavalt. «Sa ei taipa ka poliitikast midagi. Nad hoolitsevad lihtsalt o m a alibi eest.»

«Kelle jaoks siis?»

«Selle uue jaoks, mis on idanemas. Ajaloos tuleb alati silmas pidada uut, idanevat. Kas sa ei ole kunagi mõtelnud, et kristlased võivad kord võimule tulla?»

«Nemad — ja võimule?»

«Aga muidugi. Kui asja terava pilguga vaadata. Mulle näib, et Konstantin Suur lepib nendega varem või hiljem kokku. Ja mis siis saab? Revisjonid, rehabiliteerimised. Siis on neil loožidest kerge ütelda: «Ega siis meie. Need olid lõvid.»

«Tõepoolest, selle peale ma ei ole tulnud.»

«No näed sa. Aga tühi nendega. Minule on oma nahk kallis. Kui midagi juhtub, siis on kõigil teada, et mina sõin porgandit. Ehkki porgand on omavahel öeldes üks närune toit.»

«Aga sinu kolleegid söövad kristlasi, nii et lust vaadata,» torkas Caius õelalt. Lõvi krimpsutas nägu:

«Primitiivsed olevused. Lühinägelikud konjunktuuri-kasutajad. Iga asjaga nõus. Taktikalise vaistuta element. Asumaine sõgedus.»

«Kuule,» ütles Caius kogeldes.
«Noh?»
«Kui nüüd need kristlased, tead...»
«Mis kristlased?»
«Noh, kui nad võimule tulevad…»
«Noh?»
«Kas sa võiksid siis tunnistada, et ma sind millekski ei sundinud?»
«Salus Reipublicae summa lex tibi esto,» ' ütles lõvi õpetlikult ja asus uuesti oma porgandi kallale.

[1] Vabariigi hüvang olgu sulle ülimaks seaduseks (lad. k.). Tõlk.

KAELKIRJAK

Jozefekil (selsamal, kes väga naljakas välja nägi, sest tal kasvasid juuksed ette turri) oli kaks lelle. Kumbki neist oli isemoodi.

Esimene, vanem lell, elas Pühade Ohydkide tänavas, kitsa kloostrilähedase põiktänava elamu esimesel korrusel. («Kõikidele teie tänapäeva viguritele, neile korrustele ja nii edasi,» oli tal kombeks öelda, «eelistan mina, mu armuline, esimest korrust.») Tal oli ruumikas tuba, laeni täis vanu pakse raamatuid. Need raamatud olid paigutatud pooleldi koidest söödud riiulitele, koid aga olid surnud igavuse kätte, suu puupuru täis. Juhtus, et Jõzefek lelle juures külas olles üht riiulit tõukas ja mingi raamat talle pähe sadas. Jõzefek kukkus maha ja lelle teenija pidi minema apteeki sidet tooma. Selle raamatu pealkiri oli «Vaim contra mateeria».

Lell ei väljunud iialgi toast. Alati istus ta kõrge puldi taga ja kirjutas. See pidi midagi huvitavat olema, sest ta kirjutas juba nelikümmend aastat üht ja sama. Igatahes oli selle töö aluseks tees: «Maailma lühike kirjeldus a priori, ehk kuidas oleks maailm välja näinud, kui Maa ei oleks kerakujuline, vaid otse vastupidi.»

Kord küsis Jõzefek lellelt:

«Lelleke, kuidas näeb välja kaelkirjak?»

Lellel polnud aimugi, kuidas see loom välja näeb, sest kahekümnendast eluaastast alates kirjutas ta mainitud tööd ega väljunud toast. Ta isegi ei lugenud mitte midagi peale absoluutse idee ja absoluutse tahte või maailma subjektiivse ideaalsuse ja atranstsendentaalsuse, kae-muste eelkomplekssuse ja solipsismi kohta käivate uurimuste ning juba nimetatud raamatu «Vaim contra mateeria».

Te küsite: aga mida ta kahekümnenda eluaastani tegi?

Vaadake, kahekümnenda eluaastani oli tal nii palju tegemist näovistrikega, millest ta

kuidagimoodi lahti ei saanud, et istus kogu aja peegli ees. Aga loomaaias ei

käinud ta iialgi, sest kartis, et satub seal nägema riivatuid stseene loomade elust.

Vennapoja küsimus üllatas teda, aga ta ei lasknud seda välja paista, sest ta ei tunnustanud isegi agnostitsismi mitte, vaid ainult kõige ehtsamat metafüüsikat. Fideis-tina oli ta oma kuuekümne eluaasta jooksul harjunud veendumusega, et kõik teadmised kosmose olemuse kohta on ilmutatud inimesele juba algusest peale a priori. Muidugi mõista, et neil eeldustel oli kaelkirjaku tundmine talle tähtsusetu detail.

«Tule homme,» vastas ta, «küll ma siis ütlen.»

Kui Jõzefek oli ara läinud, kattis lell aknad kinni, süütas küünlad ja pani kirjutuspuldile pealuu. Pool ööd lamas ta ristseliti maas, teise poole aga raiskas uurimise peale.

Järgmisel päeval tuli Jõzefek. Lell ütles:

«Sa tahtsid teada, missugune on kaelkirjak. Kuula siis: kaelkirjak on niisugune loom, kellel on kolm jalga, sarved peas, hobusesaba ja ta toitub ainult koorega valmistatud seentest. Võid minna.»

«Aga mida ta talvel sööb, kui seeni ei ole?»

«Talvel sööb ta marineeritud seeni.»

Jõzefek tänas ja läks. See esimene lell tegi teda alati araks ja sisendas aukartust, aga sellest hoolimata näis talle kaelkirjaku-küsimus olevat ikka veel lahendamata. Peamiselt just nende seente pärast.

Ta otsustas minna teise lelle poole.

Nagu vahetevahel perekonnas juhtub, oli see teine lell esimesest täiesti erinev. Mõlemad tegid näo, nagu ei tunnekski nad teineteist. Teine lell elas väga tegevus-rikast elu. Ta oli ajalehe toimetaja.

See lell oli tööga niivõrd koormatud, et teda ei saanud iialgi kodunt kätte. Jõzefek helistas talle toimetusse.

«Halloo, lelleke, siin Jõzefek.»

«Kuulen, seltsimees.»

«Lelleke, ma tahtsin sinult küsida, kuidas näeb välja kaelkirjak?»

«Vaadake «Agitaatori märkmikust».»

«Seal ei ole.»

«Siis «Ludwig Feuerbachist».»

«Võtsime selle läbi, aga ka seal pole.»

«Siis «Anti-Dühringist».»

«Kah ei ole.»

«Peab olema!»
«Aga kui pole?»
«Kuidas nõnda?! «Anti-Dühringis» ei ole?! Mida te õige arvate?!»
Lell virutas toru hargile.
Kui ta veel lapsuke oli, nii umbes Jozefeki-ealine, oli ta näinud kaelkirjakut pildiseerias «Loomad». Neid pilte andis firma «Kneipp» tasuta reklaamiks siguripakkide juurde. Sealt oligi teisel lellel kaelkirjakust teatav kujutlus olemas, aga ta ei tahtnud seda tunnistada, sest see oli enne sõda, sanatsiooni ajal. Nüüd käskis ta mitte kedagi kabinetti lasta ja asus marksismi allikaid uurima. Ent Jõzefekil oli õigus. Kaelkirjakust polnud vihjet ei teoses «Ludwig Feuerbach ja saksa klassikalise filosoofia lõpp», ei «Anti-Dühringis» ega ka «Kapitalis». Kus sellega! Ta ei leidnud sealt isegi sõna «kaelkirjak».
Kui ta kõige pisemadki artiklid oli läbi uurinud, tardus ta tükiks ajaks paigale ja hakkas olukorda kaaluma. Tema mõtted olid sellised.
Kas tunnistada ennast «Kneippi» siguripakkide tarvitajaks? Ei, seda ta ei tahtnud. Ta arvas, et see seaks teda allapoole nendest sadadest tuhandetest inimestest, kes ei võinud endale enne sõda isegi sigureid lubada.
öelda, et ta ei tea, kuidas kaelkirjak välja näeb? Ei, ei tohi. Kuhu jääb siis prestiiž! Ta oli niivõrd vaimustatud objektiivse maailma tunnetatavuse teesist, et andis mõista, nagu teaks ta juba kõigest kõike. Ja isegi kui ta mõnda asja ei teadnud, arvas ta, et seda ei tohi tunnistada.
Lõpuks — otsida kaelkir j aku kirjeldust mõnest zooloogiaõpikust? Ei, seda ei oleks ta teinud mitte mingi hinna eest, sest ta pidas seda kitsaks spetsialiseerumiseks, objektivistliku teaduse rappa libisemiseks.
Kui Jõzefek teistkordselt kaelkirjaku pärast helistas, vastas lell talle järsult:
«Kaelkirjakut ei ole. Kui tahad, võin sulle ütelda, missugune näeb välja koer või kodujänes.»
«Kuidas siis kaelkiriakut ei ole?»
«Ei ole, noh! Ei Marx, ei Engels ega nende suured mõttejärglased ei kirjuta kaelkirjakust. See tähendab, et kaelkirjakut ei ole.»
«Aga. . . »
«Mis «aga» ja «aga» . . . »

Jõzefek pani toru ara, ohkas ja läks ühe noormehe juurde, kes oli koolimalevlaste šeff. See oli normaalne noormees. Ta ütles: «Kas sul muud paremat teha ei ole? Noh, oota siis

kolmapäevani. Lähme loomaaeda ja teeme selle asja kohapeal selgeks.»
Ja tõepoolest — nad läksidki, nägid kaelkirjakut ja uurisid teda põhjalikult... Jõzefek tänas ja kõndis mööda kastanialleed kodu poole; ta täristas kepiga vastu aiapulki ning oli millegi üle sügavas mõttes. Teel müüs ta maha oma ranitsa ja läks siis kirjutustarvete ärisse ning lillekauplusse.

Järgmisel päeval aga, täpselt keskpäeval, tõi jooksupoiss teise lelle — toimetaja kabinetti ilusa roosikimbu koos kaardiga, millele oli kirjutatud:

«Kallis Vend,
miks ei tule Sa mind kunagi vaatama? Ajaksime juttu meie ühisest noorusest, sugulastest, Jõzefekist, kaelkirjakutest...
Kaitsku Sind jumal.
Sinu Vend.»

Kui aga esimene lell pärast üht Jozefeki järjekordset visiiti hakkas kirjutama oma traktaati, leidis ta tindipotist kärvanud hiire.
Enamasti ei ole väikestel poistel raha kähe roosikimbu jaoks.

25

TUNDMATU SÕDURI AUSAMMAS

Meie linnas seisab 1905. aastal langenud tundmatu sõjamehe ausammas. See mees hukkus revolutsiooni ajal türanni käe läbi, kaaskodanikud aga tegid talle väikese kalmukünka, millele viiskümmend aastat hiljem paigutati kivialus raidkirjaga: «Igavene au». Alusel seisab ahelaid puruks rebiva nooruki kuju. Ausamba avamine 1955. aastal oli suur pidupäev. Kõik pidasid kõnesid. Toodi palju lilli ja pärgi.
Mõni aeg hiljem otsustasid kaheksa kohaliku kooli õpilast ülestõusnule austust avaldada. Ajalooõpetaja, kuldsuu, oskas neid oma jutuga nii sügavasti liigutada, et nad pärast tunde köhale jäid ja kokkupandud raha eest pärja ostsid. Väikese rongkäiguna hakkasid nad ausamba poole liikuma.
Esimese nurga taga sattus neile vastu väikest kasvu sinise palituga mees. Ta silmitses neid hoolega ja hakkas siis parajas kauguses nende kannul kõndima.
Õpilased läksid üle Vana turu. Inimesed ei pööranud neile tähelepanu. Rongkäigud on ju tavaline asi.
Vana turu juures ei ela peaaegu kedagi, seal on vähe hooneid. Püha Jani kirik, ametiasutused vanades majades ja muuseum.
Kui nad ausamba ette seisma jäid, astus sinises palitus mees kiirel sammul lähemale.

«Tervist!» hüüdis ta. «Avaldame austust, eks? Väga hea. Vist tähtpäev? Nii palju asjatoimetusi, et ma täpselt ei mäleta ...»

«Ei ole, me niisama. ..» vastas üks õpilastest.

«Kuidas niisama?» Mees ajas nina taeva poole ja nuuskis õhku. «Mis mõttes — niisama?»

«Me tahame austada revolutsionääri mälestust, kes langes võitluses rahva vabaduse eest.»

«Ahaa, te olete rajoonist?»

«Ei, me oleme koolist.»

«Mis, kas siis rajoonist ei ole kedagi?»

«Ei ole.»

Mees jäi mõttesse. «Aga koolist ehk saadeti teid?»

«Ei, me tulime omapead.»

Mees hakkas minema. Poisid panid parajasti pärga paigale, kui üks neist hõikas: «Tuleb tagasi!»

Tõepoolest. Palituga mees tuli tagasi. Sedapuhku jäi ta paarikümne sammu kaugusele seisma ja küsis:

«Aga võib-olla on tundmatute revolutsionääride austamise süvendamise kuu?»

«Ei!» hüüdsid poisid kooris. «Meie ise!» Mees läks ara. Poisid panid päria köhale ja pidid just lahkuma, kui mees tuli jälle, nüüd juba koos militsionääriga.

«Palun esitage dokumendid!» . pöördus militsionäär poiste poole.

Poisid ulatasid talle õpilaspiletid, ta vaatas need läbi ja andis au.

«Korras,» ütles ta.

«Pole ühtigi korras!» protesteeris palituga mees ja pöördus õpilaste poole:

«Kes käskis teid selle pärja panna?»

«Mitte keegi,» vastasid poisid. Mehe nägu selgenes.

«Niisiis te tunnistate üles?» hüüdis ta. «Te võtate õigeks, et ei kooli direktsioon ega Poola Noorsooühingu juhatus, ei rajoonikomitee ega linna- või maakonnakomitee ei ole teid organiseerinud Tundmatu Revolutsionääri auks meeleavaldust korraldama?»

«Muidugi mitte.»

«... Et seda pärjapanekut ei ole algatanud ei Naiste Liiga ega Tuhande Üheksasaja Viienda Aasta Sõprade Selts?»

«Ei.»

«... Et see ei ole aastapäev ega austamiskuu ega üldse midagi taolist?»

«Ei ole.»

«... Et teil ei ole isegi ringkirja? Nii et te siis ise?...»

«Meie ise.»
Mees pühkis taskurätikuga otsaesist. «Seersant,» ütles ta, «te teate, kes ma olen. Otsekohe võtke neilt pärg ara! Teie aga — minge laiali!»

Poisid läksid vaikides minema. Nende kännul käis militsionäär, pärg kaenlas. Ausamba ette jäi ainult sinise palituga tegelane. Ta uuris kahtlustavalt kuju, vaatas hoolega ringi. Varsti hakkas vihma sadama. Väikeste piiskadena langes see sinisele palitule ja Ülestõusnu kivi-pluusile. Ilm läks pilve ning sombuseks. Hõbedased piisad veeresid aeglaselt mööda kuju pead, rippusid kivist kõrvade küljes nagu kõrvarõngad, sätendasid tühjades graniitsilmatera-des.

Nii nad seisid teineteise vastas.

TEENINDUSPUNKT «ÜHEKS KORRAKS»

Juhataja võttis toru. «Halloo ... jah ... jah ... Võitjate tänav? Just nii, tellimine on vastu võetud. Ma saadan kohe mehe välja.»

Ta pani toru hargile.

«Nagu näete,» ütles ta, «ei kaeba me klientide puuduse üle. Ma pean hetkeks personaliruumi minema. Kui teil lusti on, võite kaasa tulla.»

Teeninduspunkti «Üheks korraks» büroo asus endises elukorteris, mis nüüd ülepeakaela ümber oli ehitatud. Juhataja kabinetist, mis asus maja esiküljel ja mida kau-nistas rõdu, läksime läbi koridori järgmisse tuppa. Varem oli see olnud vannituba, ja igatahes väga avar vannituba; sisustusest oli säilinud ainult vann, gaasiahi oli ara lõhutud ja seinas haigutas pärast torude väljakiskumist tellistest süvend. Kahhelkividest seinte ääres istusid või lamasid pinkidel elektrilambi kollases valguses räpaste ülikondadega kähvatud mehed. Suurem osa neist magas, mõned sõid lõunat, mis koosnes peedisupist ja marineeritud kurkidest.

«Kelle kord?» hüüdis juhataja lävele peatuma jäädes.

Pingilt tõusis keskealine hõredate juuste ja pondunud silmalaugudega mees.

«Mis aadress on, peremees?» küsis ta kähinal.

«Võitjate tänav kolm. Teateid saab poest.»

«Korras,» urises paistes näoga mees kuube kinni nööpides.

Me läksime tagasi administratsiooniruumi. Seinal rippus Mickiewiczi aastat tähistav plakat.

«Meie organisatsioonilised põhimõtted on lihtssd,» seletas peremees. «Väike tasu, mida me klientidelt saame, katab ainult asjaajamisekulud, telefoni- ja tulumaksu ja juhatuse, raamatupidaja ning koristaja palga. Ülejäägi anname Koolide Ehituse Fondi.»

«Aga kaastöölised?»

«Kaastöölised on omaette. Põhiliselt käsutame asja-

armastajaid kaastöölisi, keda te valveruumis nägite. Nemad moodustavad kiirabi koosseisu, mis töötab ööpäev läbi, ilma vaheajata. Nad töötavad natuuras tasumise põhimõttel või lihtsamalt öeldes ainult vahendamise eest. Aga peale nende on meil veel eriharidusega ja kvalifitseeritud kaader.»

«Kuidas teie teeninduspunkt üldse loodi?»

«Oo, vaadake, kui palju on inimesi, kes teataval hetkel seltskonda vajavad. Igaüks meist teab oma kogemuste põhjal, et on hetki, kus on tuju juua, aga ei ole, kellega juua. Te joote näiteks oma kaasvõitlejaga, aga see kaasvõitleja peab ara sõitma. Te saadate ta jaama, tulete jaamast tagasi, ja mis nüüd peale hakata? Õudne üksindus. Või teil on vaba päev, hommikupoolik, tuttavad on tööl, kõrtsid on veel tühjad. Mis teid ootab? Üksindustunne. Või närib teid keset ööd mingi mure. Kõik magavad, teil on pool liitrit ostetud ja te istute tühja laua taga ... Ma nimetasin lõpmatust situatsioonide rodust ainult mõne, kus joojale nii talumatu üksindus inimest vaevab. Meie teeninduspunkti teenused seisavad niisiis selles, et me pakume lihtsat ja tõhusat väljapääsu. Ei ole enam muret hüljatuse pärast, ei ole enam palavikulist ja tülikat tuttavate otsimist, kes pealegi ei taha ega saagi alati meiega juua. Me valime lihtsalt vastava numbri ja anname oma aadressi. Jalamaid ilmub meie kiirabist kohale mees, kes on abivalmis, andunud, südamlik, seltsimehelik, kaastundlik. kes vestleb teiega igal võimalikul teemal, kes haletseb teid ia kes ei ütle iialgi «ei». Kiirabi koosneb oma ala asjatundiaist, kes antud hetkel samuti igatsevad juua aga kellel ei ole. mille eest seda teha. Me anname ainult võtme vastastikuseks mõistmiseks. Tänu meile saavad kokku need, kes tahavad ia kellel on ning need, kellel ei ole, aga kes tahavad. Kui ei oleks meid, mööduksid nii ühed kui teised üksteisest janudelt ja nukralt, ilma võimaluseta üksteist vastastikku mõista, nagu kaugete tähtede külmad valguskiired»

«Niisiis humanism?»

«Seda küll, aga mitte ainult. Meil on ka oma majanduslik roll. me suurendame ju monoooli käivpt. Mõelge ainult liitrtele, mis jääksid joomata, kui meid ei oleks. On iu teada, et seltskonnas juuakse parema meelega ja rohkem.»

Sel hetkel paugatas uks ja koridorist kostis ilmetut üminat: «Ära sa, Marysia, metsas käi.»

«Te vabandate.» ütles juhataja, «parajasti tuleb üks meie korrapidajaid tööpostilt. Ma pean raporti vastu võtma.»

Tuppa toodi teeninduspunkti «Üheks korraks» teenistuja. Juhataja kallas talle osava liigutusega pangetäie vett kaela.

«Kangelaste allee 12,» kandis päralejõudnu ette. «Väljamaa napsid. Naine jättis maha, mehel oli raske lapsepõlv, neljakümne kaheksandal aastal põdes kopsupõletikku. Hõkk! Ütleb, et maailm on ilus, aga inimesed on tigedad.»

«No näete,» pöördus juhataja minu poole, kui ületöötanud teenistuja oH lahkunud ja «Reini siniseid laineid» lauldes korrapidaiaruumi kadunud. «Veel üks inimene üksinduse käest päästetud.»

«Te rääkisite kvalifitseeritud ja erialasest kaadrist?»

«Nojah. Tuleb ette ka nõudlikumaid kliente. Mõni elab kõike väga lüüriliselt läbi. Niisuguste juurde saadan ma mõne joodiku luuletaja. Meile helistab näiteks professor, maiade kultuuri eriteadlane, ega me talle ometi igat meest saata saa. Teised armastavad klaasikese taga usulisi vaidlusi. Selleks puhuks on meil kiirabimeeskonnas üks endine vaimuliku seminari õpilane, kes õppimire pooleli jättis. Lühidalt — meil on pidev kontakt spetsialistidega, kes täidavad meil eriülesandeid.»

Kirjutuslaual helises telefon. Juhataja haaras toru.

«Halloo, siin teeninduspunkt «Üheks korraks». Ma kuulan teid.»

Mida kauem ta kuulas, seda murelikumaks ta nägu läks. Lõpuks kattis ta telefonitoru käega kinni ja ühmas mulle poolvaljusti:

«Uks klient helistab Kõikide Pühakute vallakult. Tahaks kedagi seltsiks, kes oleks võimeline vestlema sotsialistliku moraali arenemisperspektiividest. Kust ma talle niisuguse mehe võtan?»

«Mis tal iuua on?» küsisin mina.

«Uks silmapilk,» ütles juhataba torusse. «Kas te võiksite meile öelda, mis margid teil seal käepärast on?»

Kui ta oli vastuse saanud, kattis ta jälle toru käega ja ütles mulle:

«Munakonjak ja «Cherry cordial».»
«Ma lähen,» pakkusin mina.
«Väga tore!» hüüatas juhataja rahulolevalt.
«Mul on just üks koosseisuline koht vaba!»
Ning telefonitorusse:

«Tellimine on vastu võetud.»

32

REISITEEL

Kohe pärast N. asulat sõitsime läbi tasaste luhaheina-maade, mille vahel valendasid üksikud rukkipõllud nagu nekrutite pügatud pead. Konarustest ja porist hoolimata veeres tõld vapralt edasi. Raugemal, hobuste kõrvade kõrgusel, paistis metsaviir. Ümbrus oli kõle nagu tavaliselt sel aastaajal. Alles siis, kui olime juba mõnda aega sõitnud, märkasin ees inimkogu, mis sedamööda, kuidas me lähemale jõudsime, üha selgemaks muutus. See oli tavalise näoga sidetöötaja-mundris mees. Ta seisis liikumatult tee serval ja heitis meile ükskõikse pilgu, kui me temast möödusime. Vaevalt olin ta silmist kaotanud, kui eespool ilmus nähtavale järgmine, kes oli samasuguses mundris ja seisis samuti liikumatult. Vaatasin teda terasemalt, varsti aga kerkis silmapiirile kolmas, selle järel neljas. Kõik seisid näoga maantee poole, silmad olid neil apaatsed, riietus luitunud. Hakkasin selle vastu huvi tundma ja tõusin istmelt püsti, et üle kutsari õlgade paremini teed naha. Tõepoolest, juba kaugelt nägin järgmist sirgelt seisvat kuju. Kui olime veel kahest mehest möödunud, haaras mind võitmatu uudishimu. Nad seisid üsna suure vahemaa taga, aga siiski nii lähestikku, et võisid üksteist näha. Üldiselt oli nende olek ühesugune ja tõllale ei pööranud nad rohkem tähelepanu kui verstapostid möödujatele. Pingutasin silmi, ja ikka ja jälle, iga mehe järel, kellest möödusime, ilmus nähtavale uus. Ma pidin juba suu avama, et kutsarilt küsida, mida see tähendab, kui too ise järgmisele piitsaga osutades pead pööramata ütles:

«Tööpostil.»

Ja taas ilmus nähtavale liikumatu kogu, kes ükskõikselt enda ette vahtis.

«Kuidas sellest aru saada?» küsisin mina.

«Näpu ikka. Seisavad oma tööpostil. Nõõh, kõrb, nõõ!»

Küüdimees ei ilmutanud tahtmist edasisteks seletusteks või pidas neid ülearuseks. Aeg-ajalt harjumuslikult

33

piitsa viibutades ergutas ta hobuseid. Tee ääres tulid meile vastu põldmarjapõõsad, kabelid ja üksikud pajud ning jäid jälle maha, nende vahel aga silmasin mõne aja pärast mulle juba tuntud siluetti.

«Missugusel tööpostil?» pärisin mina.

«Missugusel?! Riigiteenistuses. Telegraafiliinil.»

«Kuidas siis nii?!» hüüatasin. «Telegraafi jaoks on ju vaja traale ja poste!»

Küüdimees vaatas mulle otsa ning kehitas õlgu.

«Näha kohe, et olete kaugelt,» ütles ta. «Igaüks teab, et traate ja poste on vaja hariliku telegraafi jaoks. Aga see on traadita telegraaf. Plaani järgi pidi olema traadiga, aga postid varastati ara ja traati ei ole.»

«Mismoodi ei ole?»

«Noh, lihtsalt ei ole. Nõõh, kõrb, nõõ!»

Vaikisin hämmastunult, kuid mul polnud siiski tahtmist juttu lõpetada.

«Kuidas siis ilma traadita saab?»

«Miks mitte? Üks hüüab teisele, mis vaja, too omakorda kolmenda'e, kolmas jälle neliandale, ja nii ütlevad nad järjestikku edasi, kuni telegramm köhale jõuab. Praegu pole neil midagi edasi anda, aga kui oleks midagi olnud, oleksite oma kõrvaga kuulda võinud.»

«Ja niisugune telegraaf töötab?»

«Miks ta ei peaks töötama? Töötab küll. Ainult et tihtipeale moonutavad nad telegramme. Kõige suurem pahandus on siis, kui mõni end täis võtab. Siis panevad nad oma luulelennuga üht-teist omalt poolt juurde ja nii see läheb. Mis aga muusse puutub, siis on praegune paremgi kui harilik telegraaf oma traatide ja postidega. Teadagi, elavad inimesed on alati taibukamad. Ja torm ei tee ka pahandust ja puid hoitakse kokku, meil Poolas aga on metsad kõhutavalt laastatud. Ainult et talvel katkestavad hundid mõneks ajaks töö. Nõõ!»

«Noh, aga need inimesed ise, kas nad on rahul?» imestasin mina.

«Miks mitte? Töö ei ole ju raske, muudkui et võõrsõnu tuleb osata. Hiljaaegu sõitis meie postkontori ülem Varssavisse täienduste asjus. Neile pidavat antama kaasaegsed helivõimendajad, et nad oma kopse ei rebestaks. Hei!»

«Ja kui mõni juhtub kurt olema?»

«Kurte tööle ei võeta ja pudikeelseid ka mitte. Kord pääses üks kokutaja onupojapoliitika tõttu selle ameti

peale, aga ta võeti varsti maha, sest ta takistas liini tööd. Räägitakse, et kahekümnendal kilomeetril seisab üks teatrikooli lõpetanu — see hüüab kõige selgemalt.»

Neist argumentidest segadusse viiduna jäin uuesti vait.

Tee ääres seisvatele inimestele ei pööranud ma enam tähelepanu. Lohkudes hüpeldes veeres tõld metsa poole, mis jõudis üha lähemale.

«Noh tubli,» jätkasin ettevaatlikult, «aga kas te ei tahaks uut telegraafi, postide ja traatidega?»

«Jumal hoidku!» tegi küüdimee? ägeda liigutuse. «Praeguse tõttu on meie maakonnas nüüd kerge kohta saada, see tähendab — telegraafis. Ja säärane postike võib ka midagi kõrvalt teenida, sest kui kellelegi on väga tähtis, et tema telegrammi ei moonutataks, siis võtab ta vankri, sõidab kümnendale või viieteistkümnendale kilomeetrile ja pistab teel

igale mehele midagi pihku. Noh. traadita telegraaf on ikkagi midagi muud kui traadiga. Rohkem edenenud. Nõõ!»

Läbi rattavurina jõudis meieni nagu nõrk hüüatus, mingi häälitsus või kauge nutt. See kõlas enam-vähem nõnda:

«Iiiaaauuuaaauuueeeoooääą …»

Küüdimees pööras end pukis ümber ja teritas kõrvu.

«Annavad edasi,» ütles ta. «Peame kinni, siis on paremini kuulda. Ptruu!»

Kui rataste ühetooniline login lakkas, laotus välja köhale sügav vaikus. Selles vaikuses kandus meieni üha selgemalt hõikamine, mis sarnanes rabalindude huigetega. Meile kõige lähemal postil seisev mees pani käe kõrva juurde.

«Kohe jõuab meieni,» sosistas küüdimees.

Ja tõepoolest. Vaevalt oli järjekordne ja viimane «äää» kaikunud, kui puhmaste tagant, millest me asja möödusime, kostis pikalt:

«Iiisaaa suuurnuuud maatuuuseed kooolmapäää! . . .»

«Puhka rahus,» ohkas küüdimees ja tõmbas hobuseid ohjadest. Me jõudsime juba metsa vahele.

35

KUNST

«Kunst on rahva kasvataja. Sellepärast peavad kirjanikud elu tundma. Kõige parem tõend: Proust. Aga ka Proust ei tundnud elu. Ta isoleerus. Sulgus tuppa, mille seinad olid korgiga käetud. Äärmuslik näide. Ei saa kirjutada toas, mille seinad on käetud korgiga. Mitte midagi pole kuulda. Mida te praegu kirjutate?»

«Jutustust võistluse jaoks. Idee mul juba on. Vaevaliselt ümberkujunev kolkaküla. Väike Janek käib lehmakarjas rikka peremehe juures. Korraga kostab tema pea köhal vurinat. See on teraslind, lennuk. Janek vaatab üles ja unistab: kui saaks kord ise nõnda lennata. Seal — oo imet! — lennuk laskub madalamale ia maandub hetk hiljem karjamaal. Kabiinist kargab välja nahkkombinesoonis mees, lenduriprillid peas. Janek tormab lähemale. Saabunu naeratab lõõtsutavale poisikesele ja küsib, kus asub sepikoda. Lennukil on väike rike, mis tuleb ara parandada. Janek toob abi kohale. Pärast lennuki parandamist tänab prillidega mees Janekit ja nähes, et poisi silmad lausa kilavad uudishimust ja huvist, küsib temalt: «Kas sina tahad ka niimoodi lennata, mis?» Poisike noogutab pead, erutus on röövinud talt kõnevõime. Kostab mootorisurin, ja hetk hiljem liugleb teraslind karjamaa kohal. Kabiinist küünitab välja naeratav piloot, kes noogutab Janekile hüvastijätuks.

Möödub mõni aeg. Janek karjatab ikka veel lehmi. Ent seda sündmust ei suuda ta unustada. Viimaks tuleb kirjakandja ühel ilusal päeval selle tare poole, kus elab Janek koos oma leseks jäänud emaga. Juba kaugelt viipab kirjakandja valge ümbrikuga ja naeratab. Kirjas on kutse

lennukooli. Prillidega mees ei ole Janekit unustanud. Janek on rõõmust lausa ogar.

Siis sõidab ta linna ja lõpetab kooli. Seejärel istub lennukisse. Juba järgmisel hetkel kerkib tema teraslind maast lahti ja liugleb laotusse. Janeki ema astub tare lävele ja tõstab käe silmade kohale. Janek tiirleb kodu-

küla köhal ja viipab talle. Tema unistus on täide läinud.»

«Jah. Kui kirjanik elu tunneb, siis võib mõnigi kord juhtuda, et tema teos on progressiivne, ehkki kirjaniku enese teadvus võib olla maha jäänud. Tüüpiline näide — Balzac. Tal oli teatavaid kalduvusi aristokraatia ja monarhia jumaldamiseks, ent tema realistlik looming räägib midagi muud. Näib, et olen teie jutustust viimases numbris lugenud?»

«Jah. «Franio seiklus». Kirjutasin selle toimetuse tellimusel. Tegemist on mõningate tüüpiliste psühholoogiliste probleemidega noorte elust. Salk poisse läheb rännakule. Kõik marsivad lauldes. Ainult Franio poeb vargsi kõrvale. Ta hülgab kaaslaste seltskonna, tahab üksi omal käel metsast läbi minna. Varsti eksib ta ja kukub seejärel auku. Ta püüab välja pääseda, aga see ei õnnestu. Lõpuks hakkab ta appi hüüdma. Seda kuulevad kaaslased, otsivad ta üles ja aitavad ta naljade ning nöökamiste saatel august välja. Sellest ajast peale ei eraldu Franio kaaslastest.»

«Jah. Kunstil on austav ülesanne: kasvatada inimest. Seepärast on kirjaniku töö meie ühiskonnas vastutusrikas. Kirjanikud on inimhingede insenerid, kriitikud aga on kirjanike hingede insenerid. Laenake mulle viissada zlotti!»

«Mul ei ole. Kolmsada võin anda.»

«Olgu kolmsada!»

ELEVANT

Loomaaia direktor osutus karjeristiks. Loomadesse suhtus ta nagu karjääriredeli pulkadesse ega hoolitsenud hoopiski selle eest, et tema asutus täidaks oma ülesandeid noorsoo kasvatamisel. Kaelkirjakul tema loomaaias oli kael lühike, mägral ei olnud oma urgu, isegi kogu ümbruse vastu ükskõiksed suslikud vilistasid väga harva ja otsekui vastumeelselt. Neid puudusi ei oleks tohtinud esineda, seda enam et väga sageli külastasid loomaaeda koolide ekskursioonid.

See oli provintsi loomaaed, kus puudus mitu põhilise tähtsusega looma, muude hulgas ka elevant. Esialgu püüti teda asendada sellega, et soetati kolm tuhat küülikut. Ent sedamööda, kuidas meie maa edasi areneb, kõrvaldati plaanipäraselt puudusi. Lõpuks jõudis järg ka ele-

vandi kätte. 22. juuli püha puhul sai loomaaed teate, et elevandi muretsemine on viimaks teoks saanud. Ausalt töösse suhtuvad loomaaia töötajad rõõmustasid. Seda suurem oli nende imestus, kui nad kuulsid, et direktor on saatnud Varssavisse läkituse, kus ta teatas, er loobub pakkumisest ja teeb ettepaneku hankida elevant isemajandamise korras.

«Mina ja kogu kollektiiv mõistame,» kirjutas ta, «et elevant tähendab rasket koormat poola kaevuri ja metallurgi õlgadel. Omahinna alandamise huvides teen ettepaneku asendada Teie kirjas mainitud elevant kohapeal tehtud elevandiga. Me võime vastavas suuruses elevandi teha kumnrst, täita ta õhuga ja paigutada võre taha. Hoolikalt värvituna ei erine ta tõelisest, isegi kui teda ligidalt vaadata. Teame ju, et elevant on kohmakas loom, ta ei hüppa, ei jookse ega püherda. Võre külge paneme sildi, mis selgitab, et see elevant on erakordselt kohmakas. Sel kombel säästetud raha võime annetada uue reaktiivlennuki ehitamiseks või kiriklike muististe restaureerimiseks. Palun arvesse võtta, et niihästi algatus ise kui ka projekti väljatöötamine on minu tagasihoidlik panus ühisesse töösse ja võitlusse. Teie alandlik...» — ja allkiri.

Nähtavasti sattus tema ettepanek nürimeelse ametniku kätte, kes suhtus ema kohustustesse bürokraatlikult, ei tunginud asja tuumani, vaid võttis plaani vastu ainult omahinna alandamise reskirjast juhindudes. Saanud vastava loa, käskis loomaaia direktor valmistada tohutult suure kummist kesta, mis tuli õhuga täita.

See töö jäi kaheie valvurile, kes pidid kesta täis puhuma, kumbki teisest otsast. Et asja saladuses hoida, tuli kogu töö teha ühe öö jooksul. Linnakese elanikud olid juba teada saanud, et kohe jõuab pärale tõeline elevant, ja tahtsid teda näha. Peale selle kiirustas direktor, sest tema ootas preemiat — muidugi siis, kui tema ideed kroonib edu.

Mehed sulgesid seestpoolt töökohaks kohandatud kuuri ukse ja hakkasid kesta täis puhuma. Ent pärast paari-tunnilist vaeva nägid nad, et hall kummikest oli põrandalt ainult vaevu märgatavalt kõrgemale kerkinud ja võtnud loperguse, pirnitaolise kuiu, mis veel mitte kui-dagi elevanti ei meenutanud, öö edenes, inimeste hääled vaibusid, ainult loomaaiast kostis šaakali ulgumist. Väsinuna jätsid nad puhumise hetkeks pooleli, vaadates hoolega, et sissepuhutud õhk välja ei pääseks. Valvurid olid vanemad inimesed ega olnud sellise tööga harjunud.

«Kui nii edasi läheb, lõpetame alles hommikul,» ütles üks. «Mida ma naisele ütlen, kui koiu lähen? Ta ei usu, kui üfen, et puhusin terve öö elevanti täis.»

«Tõsi mis tõsi,» nõustus teine. «Elevante puhutakse väga harva täis. Kõik sellepärast, et meie direktor on pahempoolitseja.»

Järgmise poole tunni järel olid nad jälle väsinud. Elevandi kere oli paisunud, aga

täisvormidest oli ta veel kaugel.

«Läheb aina raskemaks,» tähendas esimene.

«Tõepoolest,» kinnitas teine. «Hirmus vaev. Tõmbame pisut hinge.»

Kui nad puhkasid, märkas üks neist seinast väljaulatuvat gaasikraani. Tal tuli mõte, et elevandi täispuhumise saaks lõpetada gaasi abil, selle asemel et suuga puhuda. Nii ta oma kaaslasele ütleski.

Nad otsustasid proovida. Elevant ühendati gaasikraaniga ja nende rõõmuks seisis mõne hetke pärast keset kuuri elusuuruses loom. See oli nagu tõeline. Libajas kere, sambataolised jalad, suured kõrvad ja vältimatu

lont. Direktorit, keda kihutas takka auahnus, et tema loomaaias oleks tore elevant, polnud pidurdanud mingid kaalutlused. Ta oli hoolitsenud, et niudel tuleks väga suur.

«Esimene sort,» tunnistas mees, kellele oli tulnud mõte gaasi kasutada. «Võime koju minna.»

Hommikul viidi elevant loomaaia keskele, tema jaoks tehtud aedikusse, ahvipuuri kõrvale. Loodusliku kalju taustal nägi ta hirmuäratav välja. Tema ette seati silt: «Erakordselt kohmakas — ei liiguta!»

Sel päeval olid esimesteks külastajateks kohaliku kooli õpilased oma õpetaja juhtimisel, õpetaja kavatses anda näitliku tunni elevandist. Ta peatas kogu rühma elevandi ees ja hakkas seletama:

«... Elevant on taimetoitlane. Londiga kisub ta välja noori puid ja sööb nad lehtedest paljaks.»

Elevandi ette kogunenud õpilased vaatasidlooma imetlevalt. Nad ootasid, et ta mõne puu välja rebiks, aga tema seisis liikumatult oma tara taga.

«... Elevant põlvneb otsejoones praegu juba kadunud mammutist. Seepärast pole midagi imestada, et ta on elavatest, maismaaloomadest kõige suurem.»

Usinamad õpilased tegid märkmeid.

«... Ainult vaal on elevandist raskem, aga tema elab meres. Seepärast võime julgelt ütelda, et elevant on maismaaloomade kuningas.»

Loomaaiast käis läbi kerge tuulepuhang.

«…Täiskasvanud elevandi kaal kõigub nelja ja kuue tuhande kilo vahel.»

Samas võpatas elevant ja tõusis õhku. Hetke hõljus ta sealsamas maa kohal, aga siis liikus tuulega kõrgemale ja näitas tervet oma võimsat kogu sinitaeva taustal. Veel hetk, ja üha kõrgemale tõustes paistsid altpoolt vaadatuna tema nelja harkis jala ketastallad, punnis kõht ja londiots. Siis purjetas ta tuulest külieli keeratuna oma aediku kõhal ja kadus kõrgusse puude latvade taha. Jahmunud ahvid vahtisid taevasse.

Elevant leiti lähedal asuvast botaanikaaiast, kuhu ta oli kaktuse otsa kukkunud ja tühjaks jooksnud.

õpilased aga, kes sel korral loomaaias olid. lõid õppimisele käega ja hakkasid huligaanitsema. Kuuldavasti joovad nad viina ja peksavad aknaid sisse. Elevanti nad enam üldse ei usu.

RAUDTEEJAAMAS

Sõitsin tarantassiga P. jaama, onu Teodorile vastu, kes oli teatanud, et saabub õhtuse rongiga. P-ni oli üle kolmekümne versta, tee viis läbi tasase metsamaa, millesse siin-seal lõikusid suured raiesmikud. Meie kubermang ei kuulu nende hulka, mille viljakust ja ilu ülistavad rahvalaulikud oma värssides, tema võlu on keerulisem mõista ja see on otsekui peidetud viljatu kibeka mudakihi alla või metsakolgaste padrikusse, kuhu pole isu oma jalga tõsta kellelgi, kes otsib kerget teenistust ja külluslikku elu. Ja selle maakoha eriline tunnus: kas ei meeldi päikesele seal paista, kus maapind talle mõnusat vastupeegeldust ei paku, või on tuulte ja õhuvoolude marsruudid nõnda seatud — igatahes on ilm meie ümbruses peamiselt vilu ja üksluiselt pilvine, nagu tunneks ta rõõmu pikkadest ja tihedatest sadudest. Just sellise «meie kubermangu ilmaga» jõudsingi hilisõhtul P. jaama, mille kollased laternad juba kaugelt vastu paistsid.

Jaam ei ole suur — üksainuke hoone, kus on all kassa ja einelaud, teisel korrusel aga jaamaülema korter. Viskasin hobustele teki peale, andsin neile süüa ette ja läksin perroonile, et oodata rongi ja sellega saabuvat onu Teodorit.

Tibas lakkamatult vihma ja laternad nagu vesistasid selles rõskuses silmi, levitades mingit üdinitungivat nukrust — kas siis ümbruskonna kõleda vaikuse tõttu või kõige selle tõttu, mis meie elus on, aga mida me ei suuda tunnetada.

Mässisin endale viltmantli kõvasti ümber ja ootasin, kuni sealt küljest, kust onu pidi saabuma, ilmuski nähtavale punane sädemetevihk ja roosa aurupilv ning rong tossutas aeglaselt jaama ette.

Jooksin juurde, aga samas üllatas mind ja pani jahmuma vagunites valitsev uskumatu tühjus ning surmavaikus. Tavaliselt tuleb P. jaamas maha hulk linnainimesi ja ka mõni talupoeg; teised -reisijad aga, kes oma õnne-

jahil kauge pealinna poole sõidavad, näitavad aknast oma kahvatut nägu ja viskavad, kuigi uniselt ja ükskõikselt, ometi pilgu meie jaamale. Nüüd aga nägin ma ühe kupee juurest teise

juurde joostes ainult pimedaid, mustendavaid aknaid ja mitte märkigi inimestest. Pole midagi kurvemat, kui et meie kubermangust, mida ma eespool kirjeldasin, valgustamata tühi rong läbi sõidab. Muide, see rong koosnes ainult kuuest vagunist, ja ei võtnud palju aega, kui jõudsin selle lõppu, kus viimase vaguni kupees vilkus kahvatu küünlatuli.

Rõõmustades, et olen viimaks leidnud inimolevuse, hüppasin trepile ja vaatasin läbi akna sisse. Seal istusid vastamisi kaks meest. Mõlemal oli pea ja pool nägu kaetud pikkade hallide karvadega; käed raskelt põlvedel, näisid nad tukkuvat. Ühel neist oli seljas sandarmimunder ja tema õla vastu toetus täägiga püss. Kupeelauakesele kinnitatud küünal valgustas raugalikult väriseva leegiga minu silmade ees olevat pilti.

Avasin ukse ning köhatasin, ja kui mehed pead tõstsid, küsisin, kas nad pole reisi ajal näinud hästi tüsedat kodanikku, kellel on seljas must kuub, kellakett üle kõhu ja õlul viltkeep, — niisiis onu Teodorit.

Mõlemad raputasid pead, mundris mees aga teatas nii kähedal häälel, et see kõlas peaaegu sosinana, et see rong ei olevat üldse reisirong, mis harilikult sel ajal P. jaama jõuab ja mida mina ootasin. Mõnevõrra segadusse sattudes tänasin viisakalt, kõmpisin aeglaselt mööda perrooni tagasi — kus ikka veel polnud ühtegi elavat hinge — ja läksin kõhkleval sammul ooteruumi. Vahepeal oli veduri puhkimine vaikinud — kindel märk, et rong ei hakka niipea edasi liikuma.

Ma ei leidnud muud nõu kui veel pisut aega P. jaamas oodata, kuni jõuab köhale õige, onu Teodori poolt nimetatud rong. Olemasolevaid võimalusi, samuti vastavat korda arvestades pidasin kõige sobivamaks ootepaigaks juba mainitud einelauda, kus jaamaülema naine tagasihoidliku tasu eest teenindas reisijaid ia pakkus soovi järgi kas teed, sooje viinereid või isegi alkohoolseid jooke.

Istusin lauda ja seadsin end mugavalt ootama, kui uksele ilmusid needsamad kaks meest.

Aga nad ei astunud üle läve, nagu oleksid teinud inimesed, kelle lähimad kavatsused on ette näha, vaid jäid seisma ja kiindusid minusse nii kummalise pilguga, otse-

kui oleksin mina nende isa või ema. Tõsi küll, peale minu ei olnud neil einelauaruumis vaadata ühtegi inimest, ja mulle näis koguni — kuigi see mulje on veider ja tõepoolest halvustava muige vääriline —, et ka väljaspool jaamahoonet, terves meie suures ja rahvarikkas kubermangus ei olnud mitte kedagi.

Olgu öeldud, et tundelaadilt olen vastuvõtlik kõigele, mis tuleb ümbritsevast maailmast ja mind kuidagi puudutab. Sellepärast - kui tegu on mõne tavalisest kõrvalekalduva seigaga, mis seetõttu muutub tähtsaks ja puudutab mind kahekordselt, püüab minu olemus seda

võimalikult kiiresti piiritleda, tema üle selgusele jõuda, et ta oma näilise ebatavalisuse kaotaks, mis muidu minutaolisi hingi tingimata ebameeldivasse segadusse ja kaht-lustesse tõukab. Püüdes antud hetke põnevust võimalikult ruttu hajutada — kuna kaks reisijat seisid ikka veel ja vaatasid mulle ainiti otsa —, tegin žesti, mis mind kõige lihtsamal kombel välja aitas, ja küsisin, kas nad ei tahaks minu juurde istuda ja mulle seltsiks olla. Mõlemad nõustusid ilmselt heal meelel.

Aga et mitte takistada asjade loomulikku kulgu — kui kasutu ja meile endale ohtlik on vastu panna kõigele, mis eelnevast loomulikult tuleneb —, käskisin ma meile tuua pudeli viina.

Nagu juba ütlesin, näisid minu mõlemad külalised olevat ühevanused ja mitte enam esimeses nooruses. Mõlemal oli ühtemoodi kollakas näojume ja too äärmiselt tüdinud ning ükskõikne pilk, mille pikal reisil okv?d inimesed omandavad pärast esialgset erutust ja ümbruse-huvi. Nende rõivastus, olgugi kummagi erinev, nägi ühtemoodi kulunud, lohakas ja vilets välja.

Neid oleks võinud pidada vendadeks — kui mitte sünnilt, siis saatuse poolest, mis oli neid teineteise sarnaseks teinud.

«Kas sõidate äriasius või sugulaste poole või tervise pärast?» alustasin viisakalt, kui me juba koos istusime.

Sandarm vaatas oma kaaslasele alandlikult ja otsekui küsivalt otsa. Too noogutas ainult pead, silmitsedes oksakohta lauaplaadis.

«Kuidas seda nüüd ütelda,» kostis sandarm. «Tõtt öelda, sõidame teenistuse asjus. Mina täitekäsuga, tema kohtuotsusega.»

Omaenese kohmakusest hämmeldusse sattudes (kuidas, ma küll ei taibanud, et minu ees on arreteeritu ja tema saatevalvur?) ning seda parandada soovides hüüdsin tõtlikult:

«Vahel tuleb ette ekslikke kohtuotsuseid. Muidugi mitte kohtunike kuritahtlikkuse tõttu,» lisasin kõhe, sest ma ei tahtnud omakorda sandarmit solvata. «Aga jäljed võivad valed olla, või mõtlevad tunnistajad jumal teab mida välja ning esitavad seda tõe pähe.»

«Eksimisest ei ole siin juttugi,» ütles sandarm karmilt, tema kaaslane aga elavnes, noogutas nõusoleku märgiks ja ütles:

«Eks te siis ise näete, mis sellest arvata, kui asjaga tutvute. Nii et see algas siis, kui kõik oleks nagu korras olnud. Istusin kord õhtul — ja ma olin üksi — oma toas ja mõtlesin, kui tark ja hea isake on meie armastatud juht. Tundsin rõõmu sellest, et ma mõtlen nii nagu tarvis. Ja nii mõlgutlesin ma endamisi tükk aega, ning alles siis algas kogu õnnetus — peast,

ütlen ma teile, peast!»

Ta tõstis käed, surus need otsaesise vastu ja hõõrus seda nagu haige, kes puudutab oma haava, ise selle üle imestades.

«Kui ma niimoodi mõne aja olin mõtelnud — te ju teate, kui raske on kogu aeg üht ja sama asja mõtelda —, väsisin ma, mul oleks peas nagu midagi ümber asetunud ja ma hakkasin sedasama mõtlema, ainult teisest küljest.

«... Kui hea see on,» mõtlesin ma, «et istun siin ja mõtlen just nii, ja mitte teisiti.» Sest pange nüüd hästi tähele: ma oleksin võinud mõtelda (kui mitte arvestada, et ma just seda ei mõtle, vaid otse vastupidist), et meie kõige parem isake on — jumal hoidku — küürakas või on tal mingi iseloomuviga, nii et ta polegi meie kõige parem isake. Istusin ja tundsin rõõmu, et mõtlen endamisi ja et ma ei mõtle nii, nagu oleks võinud teha ainult mõni, kes pole minutaoline, vaid isamaa vaenlane.

Ja siis, päike loojus parajasti, tuli mulle hirm peale, et'ma oleksin võinud — armuline jumal, ara lase seda sündida — mõnikord midagi niisugust mõtelda, mida ma ei mõtle, või et asja täpsemalt väljendada, millest ma arvan, kui hea ja õige ja kena see on, et ma just nii ei mõtle. Sest võtke arvesse, pea on juba kord selline, et mõtleb ise, ja siis, nagu ma ütlesin, hakkasin ma üleni

värisema, sest tundsin, et mõte eksisteerib nagu iseseisvalt.»

Ta pidas hetkeks vahet, aga mina ja sandarm, ehkki temale oli see lugu arvatavasti juba ennegi tuttav, kuulasime ja ei julgenud end liigutada. Vaikus meie ümber aga oli tõeline kubermanguvaikus.

«Selle aja jooksul oli päike juba ammu loojunud ja siis taipasin ma, õnnetu, et olin suures eneseusalduses kergemeelselt ammutanud lojaalsuse rõõmu mõttest, et ma ei mõtle nii, nagu oleks mõtelnud mõni ebalojaalne isik ja isamaa vaenlane, aga et siiski olin ka mina hetke eest mõtelnud nii, nagu oleks mõtelnud see vaenlane. Mind haaras hirm. Kordan, ma olin üksi, aga ma kahmasin mütsi ja tormasin tänavale.

Kuid ka seal paisus ja kasvas mu kuritegu, sest sellele mõteldes, mida ma teile asja jutustasin, võtsin ma veel kord läbi kõik oma neetud mõtted, alustasin iga kord jälle otsast peale ja nägin oma ahastuseks lausa elava põrgu-lummutisena meie isakest enda ees,. ainult et küürakana ja sellise iseloomuveaga, et ta ei saa olla meie kõige parem isake.

Selge, et kui juba midagi niisugust oli juhtunud, oli mu kõhus minna linnakomandandi juurde, kõik üles tunnistada ja karistust paluda. Nii oleks kahtlemata teinud meile kõigile tuntud gümnasist Piotruš, kelle ausammas meie linnas seisab ja kelle kohta käivaid lugemistükke koolilapsed peast oskavad. Mina aga osutusin nõrgaks, ebatäiuslikuks, ja selle

asemel et teha seda, mis on mu kohus, mõtlesin ainult, kuidas kogu asja varjata. Samal ajal tuli kutse, et ilmuksin garnisoni komandandi palge ette.

Kutse iseenasest ei olnud midagi imelikku, sest koman-dandil oli harjumuseks aeg-ajalt igaühega meist sellest. ja teisest vestelda, pärida tervise ja naabrite järele, ja ka mina olin juba paaril-kolmel korral komandandi juures käinud. Aga asi seisis selles, et nüüd ei olnud mu südametunnistus enam puhas. Ja kuigi see tõenäoliselt välja ei paistnud — aga ega seegi ei oleks ebatõenäoline olnud —, olin peaaegu kindel, et meie võimudel on juba teada, mida ma mõtlesin.

Nagu harilikult päris komandant tervise järele, esitas küsimusi õmbleja Maria ja pensionär Mikolaj — minu naabrite kohta, mina aga vastasin, nagu oskasin, ehkki

mul hing hirmu pärast käkru tõmbus ja ei olnud suurem kui vastsündinud küülik. Nii vestlesime igasugustest asjadest, kui komandant, kes otse portree all istus, ootamatult, nagu möödaminnes minult küsis:

«Noh, aga mismoodi te ise mõtlete?»

Ja siis nägin ma aknast, et üle platsi läheb ratastel vaati lükates veevedaja Jözek, kes on kahtlemata küürakas. See võis juhus olla, aga komandant võis teda ka nimme ette pista — vastastamiseks. Ma tunnistasin üles.»

Me hingasime kõik kergendatult, justkui oleks lõpp, ehkki kurb, siiski parem kiii ebakindlus. Otsekohe täitsime ka uuesti klaasid. Süüdimõistetu aga nihutas klaasi kõrvale ja lõpetas:

«Nii saingi kakskümmend aastat põhjapoolsetes kaevandustes N-is, kuhu me siin istuva sandarmi Antoniga parajasti teel oleme.»

Ta nimetas asulat, mis oli õigusnormidest ja seadustest üleastunute hirm. Mind aga üllatas miski ja ma küsisin:

«Kuidas nii, mu härrad? See rong, millega te sõidate, liigub ju sootuks vastupidises suunas!»

Sandarm ja vang ohkasid raskelt.

«See on juba teine lugu,» ütles sandarm. «Täna saab sellest viisteist aastat, kui me asusime teele rongiga, mille number on mu täitekäsule märgitud, aga mis pole mitmesugustel põhjustel veel sihtkohta jõudnud.»

«Mis põhjustel siis?!» hüüatasin ma.

«Põhjustel, mis tõtt öelda räägivad meie maa võimsusest ja avarusest,» vastas ta rangel ilmel nimetissõrme tõstes. «Seda tuleb alati meeles pidada. Kord võtab end vedurijuht täis, teinekord varastatakse raudteest tükk välja, rong aga sõidab, sõidab ja sõidab... Vahel, kui

kolm kuud või isegi pool aastat ei saa kuhugi sisse sõita, oi-oi, siis alles tunneb, kuidas kõike hõlmab ja varjab meie igavene emake-mure ... Hei!»

Sandarm hakkas ümisema metsikut, venivat laulu, tulvil nimetut igatsust. Ta katkestas selle siiski peagi ja lisas kahetsusega, mis teda mulle peaaegu südamelähedaseks tegi:

«Kui ainult einelaudades poleks nii raske köhapastille saada. Kümme aastat tagasi oli mul hääl täiesti korras, aga need tõmbetuuled, need sügisesed hallad . . . »

«Aeg möödub kiiresti,» ütlesin lohutavalt. «Minagi mäletan, kui ma veel väike olin — näete, nii pikuke, nüüd

aga on mul juba valimisõigus ja juuksed jäävad üha hõredamaks.»

Samas kostis perroonilt kolm kellalööki ja seejärel veduri toimekat pikaldast ähkimist. Minu kaasvestlejad tõstsid pead, otsekui oleks nendeni jõudnud võimas, ainult neile arusaadav kutse.

«On aeg teele minna,» ütles sandarm.

«On ?eg . . .» kordas tema kaaslane nagu kaja.

Me jätsime vaikides hüvasti, kaelustades vastastikku kolm korda, nagu nõuab vana kõmme.

Läksin perroonile, kui raudsete rataste kaugenev login oli juba vaikinud ja kostis kauge vile. Sadas või tibutas, laternad vesistasid silmi nagu enne, oli vaikne. Mõtlesin, et tuleb hobuste rakmeid kohendada ja tagasi sõitma hakata.

Või oleksin ma ehk pidanud kõigest hoolimata veel onu Teodorit ootama?

AVALDUS

Palun alandlikult anda mulle võim maailma üle.

Oma palvet motiveerin sellega, et olen kõikidest inimestest kõige parem, targem ja omapärasem.

Kannan ette, et meie maakond on vilets, paljas liiv, laadad aga on likvideeritud, sest hakkame industrialiseerima. Ka minu kodu ei ole jõukas, sest väimehel on peale minu toita kaheksa inimest, nende hulgas kaks intelligenti. Seepärast ei ole mul ei raha ega sõjaväge, et oma palvet toetada. Ja niimoodi pöördungi teie poole palvega, et mind vabastataks aatomirelva omamise kohustusest. Kui vaja, lisan kogudusest vastava tunnistuse.

Ma mõistan, et selles olukorras on raske valitsuskeppi minu kätte anda. Ma ei käota siiski lootust, et minu palvet toetavad niihästi rahvaste entusiasm kui ka ajaloo areng. Peale selle pean silmas ka Ettenägelikkust.

Esiteks, nagu ma juba mainisin, olen ma kõikidest inimestest kõige parem. Väga võimalik, et leidub niisuguseid, kes hakkavad seda eitama ja ütlevad, et nemad on kõige paremad. Aga nende väidetel ei ole mingit tähtsust, sest. nemad ei ole mina, ja kust nad siis võivadki teada, kui hea ma olen?

Ma mõtlen, et kõigile oleks parem, kui mina saaksin maailmavalitsejaks. Olen ohvrimeelne, seepärast võin selle enda peale võtta. Nooruses juhtus minuga mõndagi, aga nüüd olen ma saavutanud edu ja olen juhtimisvõimeline.

Meie majas ei ole ühtegi soomuslaeva. Isegi sõela on raske saada ja tütar vaeseke kurnab nuudleid, kuidas juhtub. Aga mis sellest! Maailma valitsetakse ainult sellepärast, et ollakse kõige parem, aga mitte sellepärast, et sul on sõjaline võim. Igaüks, kellel on sõjavägi, ütleb, et see on paljas juhus. Keegi ei taha maailma valitseda sellepärast, et tal on sõjavägi, vaid ainult sellepärast, et ta ise on kõige parem. Sellepärast on minu väljavaated nendega võrdsed või isegi suuremad, sest minul ei ole sõjaväge, kuid ma olen kõige parem. Milleks on mul vaja sõjalaeva?

Ainult kasutu kulutus, ja pealegi segab see kõdus, eriti kui tütar hakkab varsti sünnitama.

Muide, mulle pole tähtis minu isik, vaid inimkond. Vahel, kui ma end maja taha aeda peidan (aiake, jumal tänatud, on mul veel isiklik) ja sõstraid nopin, mõnikord terve peotäie, siis torkab miski mind äkki nagu sõrmega. Sina oled siin sõstarde kallal, seal aga on inimkond! Niisugusel juhul viskaks inimene kõik kus seda ja teist ja otse sööstaks valitsema.

Eile pani väimees mind luku taha ja ütles, et ma söövat liiga palju. Sellepärast on mul veidi aega kirjutada, ehk ma küll juba ammu kavatsesin seda teha, aga kärbsed uppusid tindipotti, nii et vastik oli sulge kästa. Nüüd sügise poole on neid nagu vähem.

Lausa õnn, et ma olen mina ise ja tean, et keegi teine ei ole minu asemel. Hirm kõhe mõtelda, et võiksin olla keegi teine ja vaataksin siis ennast kõrvalt ega teaks, missugune ma õieti olen.

Väimees tuleb. Ma tean, et kõige eest tuleb maksta, aga miks siis kohe peksma hakata?

Ootan oma palve vastutulelikku rahuldamist.

KURITÖÖ JA KARISTUS

Vaikne lillades toonides lastetuba. Tillukeses voodis tudub magusasti poisu, kes jättis õhtupalve lugemata. Tema kõrval seisab löödult, näo ette tõstetud kätega häbipuna varjates nõutu kaitseingel.

Poiss oli teinud pika päeva jooksul ühe tembu teise järel. Sõi salaja moosi, käis küürus, ei olnud tähelepanelik ja jooksis. Asjatult piiras ingel teda paluvate tiivalehvitustega ja andis sosinal näpunäiteid puhtaks ja õigeks eluks. Väike patupundar aga ei mõelnudki jätta küüruskäimist, ei jooksmist, ei põlvede marraskile kukkumist ega rõivaste katkirebimist. Miski ei saanud teda talitseda. Ei meeldetuletus, et isa nõnda ei tee, ega väikesele sangarile Piotruš Pokrowskile viitamine. Samuti ei aidanud vaikne laulu-ümin ega terves linnajaos tuntud küüraka kuristikku tõukamine, mis pidi poisikese päästma halba eeskuju järgimast.

Kaitseingel oli jõuetu. Jumal küll, ta on ammendanud kõik kaitseinglite käsutuses olevad vahendid: headuse, malbuse, leebe veenmise, lohutamise, rahustamise ... Kõik asjata. Näe, seal ta nüüd magab täis vigu ja ülbet tõrksust: õhtupalvet ta ei lugenud ja headuse kutsele on ta kurt. Käitlemata mõtleb ta uinudes, kuidas ta homme jälle käib küürus seljaga.

Ja korraga võttis kibestumistunne ingli üle võimust. Kuidas nii saab? Kas siis Õigus kogu oma mahedas majesteetlikkuses ei loe mitte midagi ühe poisijõmpsika tahtmiste kõrval? Õiguse jumaldamise puhang lükkas inglis liikuma vaikse vastumeelsuselaine kurja vastu. Jõudis kätte hetk, millal Üritusele andunud teenri väike süda hakkas lööma tugevamini kui Ürituse enda suur süda. Astuda õigusest üle lihtsalt armastusest õiguse vastu. See on ohvrimeelsuse piir.

Ingel võttis käed silmade eest, astus tasa voodi juurde ja andis poisile tugeva kõrvakiilu.

Too kargas ehmunult püsti. Hoobi mõjul luges ta ruttu

õhtupalve, heitis midagi segast pomisedes uuesti pikali ja uinus.

Vaimustusest värisedes vaatas ingel kaua üksisilmi pimedusse.

Saabus kärge, karastav hommik. Uni oli kustutanud eilse õhtu mälestuse. Poisile anti süüa, ja nagu tavaliselt ei tahtnud ta piima, tal hakkas piimast lihtsalt paha. Seal aga tundis ta valusat jalahoopi, ta taipas ja jõi piima vaikides ara.

Jätnud emaga hüvasti, läks ta kooli. Astus korralikult üle tänava, ei jäänud seisma, ei vahtinud ringi. Ta oli tõesti ettevaatlik. Kuid ta polnud veel päris kindel. Kui ta tühjal puiesteel üksi jäi, vaatas ta ümber ja tõmbas selja välkkiirelt küüru. Tugev laks vastu laupa kutsus teda jalamaid korrale. Tal polnud enam mingit kahtlust: see oli kaitseingel, kes teda lõi.

Uus meetod hakkas kaitsevaimule meeldima. Teda vapustas kergus, millega ta nüüd saavutas kõik, mis varem heasoovlikest pingutustest ja järeleandlikku-sest hoolimata oli jäänud saavutamata. Peagi avastas ta, et uut meetodit saab tunduvalt täiustada sellega, et teha vahet löökide vahel, ja nautis jumalakartliku organisti tunnet, kui see orelil mängides vilunult klahve vajutab. Niisiis: lõunasöögi järelejätmise eest niinimetatud nips, küürus käimise eest

— laks laubale, õhtupalve lugemata jätmise eest — lops, jooksmise ja higistamise eest — obadus, porilompides solberdamise eest — vasakhaak, müramise eest siis, kui isa tööd teeb — müks, ja nii edasi.

Üsna ilmselt andis meetod suurepäraseid tulemusi. Alaväärsustunne ei ajanud kaitseinglit enam õhtuti nurka, kus ta oleks pidanud kätega oma nägu varjama. Vastuoksa: mugavalt istudes ja endal paremat peopesa masseerides või sõimedega lauale trummeldades jälgis ta rahulolevalt kuulekat ja soravat õhtupalve lugemist. Vahetevahel hakkas tal isegi nagu igav ja siis valvas ta poisikese liigutusi kahekordse hoolega, himustades tabava, valitud löögiga meenutada täile headuse võitu kurjuse üle.

Mitu korda juhtus isegi nii, et poisike tundis valusat lööki ka siis, kui ta polnud selleks mingit põhjust andnud. Niisiis peksis ingel teda juba harjumusest — igaks juhuks. Poisu muutus tunduvalt paremaks. Ta ei jook~nud, ei käinud küürus, ei mürgeldanud, luges palveid ja sõi kõik korralikult ära. Lõunasöökide lõpunisöömise ja vägivaldse

piimajoomise tagajärjel muutus ka tema välimus. Nähes, et ta nüüd terve klaasi piima ara joob, mõtlesid vanemad, et ta on hakanud piima armastama, ja valasid talle üha juurde — poisu aga läks väga paksuks ja muutus kahva-tuks. Kõigist lapsepõlvevempudest loobumisega jäi tal väga palju aega üle ja ta õppis oma jõudu siseelule suunama. Ta muutus tõsiseks ja hakkas ümbrusele tähelepanu pöörama. Siis hakkas ta huvi tundma keemia vastu.

Sageli istus ta pargis pingil, paks ja rahulik, salapäraselt endasse pöördunud, ega teinud katsetki joosta, sest ta teadis, et saab silmapilk valusa vopsu. Teised lapsed vallatlesid murul, tema aga, kummargil õpiku kõhal, tungis molekulide saladuslikku maailma. Visa, sügavale peidetud mõte kurrutas tema lapselaupa.

Siis märgati, et ta on imelaps, ja kõik olid selle üle väga rõõmsad. Poiss aga töötas hoolega. Isa seadis tema jaoks sisse väikese töötoa ja muretses talle tagasihoidlikud katseriistad.

Möödus mõni aeg. Kord öösel tõusis linna kõhale võimas tulesammas ja vägev kõmakas vapustas ümbrust. Imeväärse leidlikkusega ettevalmistatud plahvatuse tagajärjel lendas poisikese kodumaja õhku, ehkki miin oli asjaarmastaja kombel tehtud kodusest trotüülist.Poiss jooksis eemal üle põldude, kaasas varem valmispandud seljakott, milles oli väike toidutagavara ja raha ning laevapilet Lõuna-Ameerikasse.

Tema kännul kihutas üle küntud põllu kaitseingel, et talle vajalikku vopsu virutada.

KRAHVI SAATUS

Et kogeda seda, mis tavaliselt saab osaks igale tervele meesterahvale, vajas krahv N.

abivahendeid, mis inimesele lihtrahva hulgast paistavad vähemalt kometina. Iga kord, kui krahv tundis huvi kellegi vastu, kellega ta ihkas moodustada väikest allegoorilist gruppi, algasid mured ja seiklused, mis krahvi rangelt isiklikust eluringist märksa üle ulatusid. Teemat lähemalt käsitledes, laskumata seejuures drastilistesse üksikasjadesse, võiks ütelda, et krahv vajas teatavate üheaegsete tingimuste kdmpleksi, millest iga üksik oli juba iseendast kaunis keeruline nähtus.

Esiteks: täpselt sel ajal pidi akna tagant mööda marssima jalaväekompanii. On täiesti arusaadav, et kui krahv selles osas oleks end jätnud õnneliku juhuse hoolde, oleks tema armuelu loomulikult olnud väga kasin, eriti rahuajal. Sellega aga jõuamegi üsna kaaluva asjaolu juurde. Nimelt oli krahv selles riigis vägede ülemjuhataja, ja tema sotsiaalne seisund lubas tal seda külgesündinud eripärast vajadust rahuldada ühiskondlikus liinis, mis tavalisele kodanikule oleks olnud mõeldamatu. Niisiis — piisas ühest telefonikõnest mõnele alluvale kindralile, et tema palee ette ilmuks nõutav arv hambuni relvastatud edasi-tagasi marssivaid väeosi. Tuleb siiski tunnistada, et krahv ei kuritarvitanud oma ülemjuhataja-võimu ega kiskunud armeed eemale tema.peamisest ülesandest — piiri kaitsmi-sest kallaletungijate vastu. Ta pidas ülal ainult ühte isiklikus käsutuses olevat erikompaniid, mis oli pidevalt lahingualarmiks valmis. Seal teenisid talupojad, kes olid jätnud maksud maksmata ja tasusid sel viisil riigile oma võlga. See oli suurepäraselt väljaõpetatud, distsiplineeritud kompanii. Teisiti poleks see olnud mõeldavgi, sest krahvil oli veel üks nõrkus — kui akna all defileerivate sõdurite hulgast kas või ükski juhtus kriitilisel hetkel sammuga segi minema, tundis krahv kohe kompromiteerivat võimetust.

Krahvi selle veidruse seletamiseks tuleb minna minevikku. Nimelt langes tema täisealiseks saamise aeg ühte Brussilovi ofensiiviga.

Teiseks elemendiks selles tingimuste kompleksis, mida krahvi ergutamiseks vajajaks — nagu näete, erakordselt raske locmuga inimene —, oli suur keelpilliorkester, ja mitte ainult selle mäng, vaid eelkõige just juuresolek. Kui sõdurite puhul aitas krahvi lihtsalt teadmine, et nad marsivad, siis mõjustas teda orkestri puhul peale meloodia veel poognate nägemine. Kerge on kujutleda, missuguste raskustega oli seotud orkestri ja väeüksuse üheaegne esi-nemine. Siin aga ei tohi unustada, et krahvi käsutuses olid kõik olemasolevad vahendid riigis, niisiis eriti komplitseeritud juhtumitel ka elektronaju.

Lojaalsusest tuleks tunnistada, et krahvi psüühika seesugune muusikaline nüanss avaldas positiivset mõju riigi kunstielule. Orkestris mängimine oli tasuline ja seetõttu mängisid sral tõelised virtuoosid. Tihti juhtus, et kui mõne muusiku naine küsis kodus meeleheitel raha, vastas talle muusikust mees: «Praegu ei ole, aga reedel lähen krahvi iuurde.» See tähendas, et juba reede õhtul on orkestrandi perekonnal midagi süüa. Pole siis ime, et püüti pääseda

sellesse orkestrisse. Sinna kollektiivi katsusid sisse pugeda isegi maalikunstnikud ja literaadid, kes oskasid pisut viiulit mängida, kuid krahvi kogenud kõrv avastas igaühe, kellele viiul ei olnud tõeliseks metier'ks [1], ja sellised saamahimulised katsed lõppesid harilikult läbi-kukkumisega.

Krahvi kolmanda komponendiga võrreldes oli aga see kõik veel tähtsusetu.

Niisiis, tema hea enesetunne nõudis, et lõpuks, kui akna taga mürtsub jalaväe samm ja kõik poognad hõljuvad muusikalise fraasi taktis, ilmub kunstliku kalju otsa karu.

Karu pidi olema metsik, ehtne täiskasvanud käru. Ainult karu tagas krahvile elamuse täiuse. Üksnes elavat käru nähes võis krahv sõjaväe ja muusikute koostöö abil pingutada end olemuse püha saladuse finišeerimiseni ja täita auga oma mehekohust.

Asi oli äärmiselt keeruline, eriti nende kiskjate metsikuse tõttu. Võiks ju küsida, kas poleks piisanud ühe karu

Metier (pr. k.) — elukutse. Tõlk.

pidamisest. Paraku ei. Iga järjekordne karu hakkas juba esimesel korral märatsema ja möirgama, püüdis kaljult alla rcnida, solvas krahvi, ning ta tuli siis maha lasta. Uued karud toodi köhale välismaalt ja nende eest maksti valuutas suurt raha. Kärud on nüüd juba haruldased ja nende hinnad tõusevad pidevalt. Sellest johtuski, et kui krahv oli heas vormis, elas riik üle raskeid majanduskriise.

Nii tuleb meil taas pöörduda mineviku poole, otsida selgitust krahvi lapsepõlvest, kus ta murdeealise poisikesena peitis isa karmi pilgu eest seiklus- ja jahiraamatute vahele baleriine kujutavaid postkaarte. See ei jätnud tookord mõju avaldamata poisi vahapehmelt tundlikule hingele.

Ja nii omandas krahv donžuani kuulsuse, väeosad marssisid, keelpilliorkestrid mängisid, karud möirgasid. Kui üoleks tulnud revolutsiooni, oleks selline olukord kindlasti lõppenud loomulikul viisil koos krahvi mehejõudude lõppemisega.

Nüüd jätsid talupojad jälle maksud maksmata, kuid jäid võlgu juba kellelegi teisele.

Mõni aasta pärast pööret, kui veerev ajalooratas oli krahvi juba ammu igasugusest võimust ilma jätnud, leiame ta hüljatuna ja hiljem täiesti unustatuna elamas tagasihoidliku üürimaja kõrvaltiivas.

Krahvi langus annab meile huvitava võimaluse uurida inimese isiklike elamuste sõltuvust tema kohast ühiskondlikul redelil.

Paraku küll. Kõrgemalseisev isik asub nagu pjedestaalil ja iga ta vähimgi liigutus on seetõttu suurepäraselt näha, kuigi ta ise on sealjuures kättesaamatu, — tavalise kodaniku elu

aga ei pane me sageli tähelegi.

Nii ei ole kontrollitud andmeid majahoidja kohta, kes vähese tasu eest trambib õues ja laulab «Halli jalaväge» ning «Viiulipala algajatele», samuti kapi otsas konutava taksikoera kohta.

See-eest võime täie kindlusega tõendada, et auväärne hallipäine härrasmees, kelleks krahv nüüd on muutunud, tegeleb pärast tööd seesuguste meelelahutustega, mis on terved ja laiadele hulkadele kättesaadavad. Ta külastab filharmoonia-õhtuid, kus armastab eriti kuulata viiuli-kontrerte — vägagi kultuurne ja soovitatav meelelahutus. Riiklike pühade ajal plaksutab ta kõnnitee servi palistava

rahva hulgas seistes meeleldi möödamarssivatele väeüksustele.

Pühapäeval aga ostab ta loomaaiapileti ja istub karu-puuri ees pingil nii kaua, kuni kellahelin külastajaid loomaaiast lahkuda palub.

NOORUSMÄLESTUSI

Juhtumisi sattusin ma ühe sündmuse tunnistajaks, mille ümber omal ajal küll suur kära tõusis, kuid mis kiiresti unustati.

Olin tollal alles tagasihoidlik agronoom-praktikant ja küllalt sageli saatsid ülemused mind kaugetesse maakolgastesse. Kord juhtus nii, et pidin hilissügisel sõitma D. rajooni, kus oli tarvis mõningad krundid üle mõõta. Mäletan, et see sõit oli mulle imelikult vastumeelne, otsekui oleksin ette aimanud, et mind ootavad ebatavalised elamused. Sõita aga oli vaja. Nii olin juba kolmandal päeval R. linnakeses, rajoonikeskuses. Et sealt edasi sõita, tuli üürida hobused. Selle nõuga läksingi kõrtsi, kust oli kõige hõlpsam edasipääsemise kohta teateid saada.

Mul oli vaja sõita Z. mõisa, mis kuulus vanasti krahvile, nüüd aga riigile, see tähendab rahvale. Astusin leti ette ja küsisin seal seisvatelt küüdimeestelt, kas neist mõni Z. mõisa ei sõida. Tõepoolest leiduski üks rebasenäoga talumees, kes mõninga kauplemise järel nõustus mind oma vankriotsale võtma. Vaevalt olime aga kokkuleppele jõudnud, kui üks mees, kes oli üksi akna all istunud, püsti tõusis ja minu juurde tuli. Tal oli jõuka inimese välimus, linnariided, pikad juuksed nagu kunstnikul ja kõrge sile laup. Ta küsis viisakalt, kas ta tohib minuga kaasa sõita, sest ka tema tuleb kaugelt ja peab Z. mõisa minema, on aga siin võõras, ei tunne seda rajooni ega oska endale küüdimeest kaubelda. Olin hea meelega nõus teda kaasa võtma, sest tundmatu äratas minus lugupidamist ja uudishimu, pealegi on tee peal kahekesi ikkagi seltsim olla. Ilmselt oli tundmatu väline väärikus ka kelmi küüdimehe peale mõju avaldanud, sest ta näis olevat

kohmetunud ja enesekindluse kaotanud, käkerdas aina mütsi ja nõustus alandlikul toonil esimese meie poolt pakutava tasuga. Talumehed, kes seni olid läbisegi leti ees tammunud, jätsid lärmamise ja andsid võõrale tahtmatu lugupidamisega teed; see paistis kõigile seda imelikum, et keegi teda ei

tundnud. Nähtavasti kiirgasid mehe tõsised silmad nii suurt väärikust ja vaimsust.

Küüdimees jättis isegi oma klaasi joomata, mis oli kogu loos kõige ebatavalisem. Ta seadis meid vankris mugavasti istuma, hüppas pukki, nõõtas hobuseid ja me asusime teele.

Alles nüüd esitlesime end, nagu viisakus nõuab, ja ma sain teada, kes on mu reisikaaslane.

Saatus tahtis, et mul oli au koos sõita tol ajal kuulsa poeediga meie kirjanike liidust, väljapaistva mehega, kes oli tuntud nii kodumaal kui ka mitmel maal teispool piire. Ta polnud nende hulgast, kes kirjutavad «niisama midagi». Oh ei! Muide, piisas juba esimesest pilgust tema kujule ja palverändurinäole, mis vapustas isegi ebateadlikke. Ta oli tuntud selle poolest, et ei kirjutanud mitte endale, vaid rahvale. Seepärast ma imestasingi, miks ta läheb külma ja lörtsiga rajoonikolkasse, kui tal samal a.ial pealinnas võiks olla soe ja hubane. Ma ei söandanud küsida, aga vist paistis see küsimus mu häälest ja silmadest, sest ta hakkas ise esimesena rääkima:

«Andestage, et ma nii otseselt alustan, aga öelge, kas selles rajoonis kõvasti varastatakse?»

Vastasin, et ma pole küll kohalik elanik, kuid silma järpi otsustades tehekse seda küllaldaselt.

«Vaadake,» jätkas kirjanik, «kuigi ma esinen eraviisiliselt, siis ometi nagu ametlikult. Teie olete põldude agronoom, mina aga hingede agronoom. Mulle on tähtis just see Z. mõis, kuhu me mõlemad sõidame. Homme hakkan kohalikele elanikele ema värsse lugema, et nende tööd kergendada. Sellepärast tahaksingi teada, millega mul võidelda tuleb.»

Ütlesin omalt poolt, et see rõõmustab mind väga, ja kuna mu kohustused mind terve homse päeva Z. mõisas kinni peavad, siis saan ka mina teda kuulama tulla. Sellega vestlus õieti lõppeski, sest kirjanik jäi mõttesse, võttis ainult aeg-ajalt paberi taskust ja kirjutas midagi.

Ehkki oli juba videvik, kui me endise mõisahoone ette jõudsime, märkasin kõhe, et midagi on korrast ara. Peaukse eest olid isegi trepikivid kuhugi ara viidud. Esimees, lombakas punapea, hakkas kaebama halbade saakide üle, võttis meid vastu väga austavalt, aga paistis, et ta käsi hõõrudes ja silmi pilgutades meid lausa avalikult pilkab. Kõhe laskis ta meile serveerida lahjat suppi, mida tõi

pilbaskõhnaks näljutatud eit; nagu selgus, vaikis ta sellepärast, et oli tumm. Siis läksin ma koos kirjanikuga külalistetuppa, kus oli krohv seintelt maha kraabitud. Tuli välja, et seal oli olemas ainult üks voodi, sest teine — hommikul olnud neid veel kaks — oli vahepeal ara tassitud. Polnud midagi parata. Loovutasin lugupeetud külalisele voodi, ise heitsin nurka vankritekile ja jäin magama nagu kott. Nägin unes, et keegi mu alt tekki ara kisub, kuid hommikul ärkasin reipana ja heas tujus. Kirjanik aga tõusis va'kides ja kuidagi tõsisena, vaevalt puudutas ta suppi, mida tumm eit meile tõi. Et mind ootas töö, siis võisin pärast kehakinnitust mütsi ja läksin väija.

Sel päeval ma suurt midagi ära ei teinud, sest kohe algul oli see põld, mis tuli üle mõõta, kuhugi ara kadunud. Ta pidi olema metsa serval, ja ma otsisin tükk aega, kuni selgus, et seda metsa polegi enam. Alles nüüd leidsin üles ka selle põllu, aga ta oli nagu väiksem. Niisiis olin sunnitud teda päris otsast peale mõõtma; tööd oli rohkem ja see ei tahtnud kuidagi klappida, nii et õhtupoolikul pöördusin väsinuna ja tigedana mõisa tagasi.

Terves majas valitses elevus ja askeldamine, nooremad kandsid klubisse pikki pinke, klubiruumis oli keegi isegi kolm endist põrandalauda kõhale tagasi pannud, et tuul kirjaniku jalgade ümber ei tõmbaks. Nähtavasti oli esimees kõigile teatavaks teinud, et toimub pidulik kirjandusõhtu.

Kirjanik oli veel tõsisem kui hommikul. Ta vist koguni ootas mind, sest niipea kui ma saapad maha võtsin, pöördus ta akna juurest ära, kust paistsid kunagise viljapuuaia kännud, minu poole ja ütles mureliku häälega:

«Seda ei juhtu mul esimest korda, aga tundub, et siin on vaja inimeste südametunnistust vapustada. Tavaliselt loen ühe peatüki oma teosest «Tee valguse poole». See on puhtameelne ülev jutustus, ja ei ole mingi ime, et ta äratab inimeses igatsust saada paremaks. Raskema loomuga kuulajaskonna puhul loen aga värsse, mis peale igatsuse äratamise vallandavad veel tundepuhanguid. Nende moraalne mõju on isegi tugevam. Aga mul on veel midagi, mida ma siiani käsutanud pole, vapustavalt vägev asi: see on poeem proosas, mis kannab pealkirja «Majesteetlikult üheskoos». Mis teie sellest arvate?»

Ma ei tahtnud teda hirmutada. Lugupidamise märgiks jätsin porise talla rookimise pooleli ja pärisin:

«Lubage küsida, kas teil ehk veel midagi leidub?»

«Peale selle on rnul varuks ainult aforismid.»

Ma seisin noruspäi, ja mu pilk tabas prussaka. Siin polnud midagi varjata.

«Mina annaksin neile otsekohe pähe selle kõige vägevamaga ja siis aforismidega.»

«Ah teie arvate siis nõnda ...» sosistas ta, «või niimoodi mõtlete teie... Aga mina usun

inimese sisse.»

Klubis oli rahvast murdu nagu miitingul. Kui kirjanik sisse astus, tervitasid kõik teda kummardusega, sest ta oli nagu mõne rahvasaadiku moodi. Tema aga laotas viivitamatult oma paberilehed laiali ja hakkas lugema.

Taipasin kõhe, et ta alustas värssidest. Vaikus muutus veel sügavamaks ja ainult ajuti kostis kusagilt kerge kähin, nagu sureva linnu ohe. Seda meenutades kipuvad mulle veel praegugi keelele ainult lennukad sõnad. Kir-janiku looming polnud elust irdunud, oh ei! Tema värsid sihtisid inimesele otse südamesse, äratasid kange tahtmise paremaks muutuda, parandada ennast, oma naabrit ja siis — kas või otsejoones edasi söösta ning kirglikult parandada kõike, mis teele ette juhtub. Vaatasin klubiruumis ringi: kõik istusid nagu raidkujud. Siit-sealt kostis mõni lühike nuukse, ja mis siin enam rääkida — ka minul endal, kuigi olin sissesõitnu, hakkas nii kõhe, otsekui vaevaks midagi ka minu südant. Mina sain sellest tundest lahti, aga kui kirjanik lõpetas, istusid kuulajad nii nagu varem — ehkki, tõepoolest, nende hulgas oli ka nutetud nägudega inimesi (eriti naisi) — ja kõik vaatasid ringi, kas võib juba koju minna.

Kirjanik aga hakkas just siis lugema seda kõige vägevamat.

Ma kohendasin end mugavamini istuma. Jajah, nüüd polnud enam nalja. Sellest ettekandest hoovas niisugust õilsameelsust, see teos oli nii vaimukalt kirjutatud ja vastas nii väga oma eesmärgile, et mitte üksnes soov, .mitte ainult tahtmine, vaid lihtsalt kirg parem olla (pealegi mit-te iseenda, vaid ühiskonna hüvanguks) haaras inimesel otse kõrist kinni. Nüüd kostis saalist juba valju nuuksumist. Tõusis kära ja äkki katkestas lugemist kõva kõlin ning prantsatus. Kõikide pead pöördusid selles suunas. Raamatupidaja oli langenud põlvili ja peksis peaga vastu põrandat. «Bilanss, bilanss!» hüüdis ta. «Kolm viimast aastat võltsisin ma seda, panin ühiskonna raha oma tasku,

oo-oo!» Juba kukkus tema kõrvale esimehe asetäitja. Pisarsilmil katsus ta raamatupidajal käsi näo eest ara kiskuda. «Vend,» kisendas ta, «egas sina seda üksi teinud, sa patustasid ainult minu ässitusel, minu käsu pärast ja minu sobitusel, mina olen süüdi, mina!» Ja ta tagus kõminal vastu oma laia rinda.

Nüüd algas päris viimne kohtupäev. Kirjanik tõstis häält ja jätkas halastamatult lugemist, tema sõnadest piitsutatud süüdlased varisesid üksteise järel kokku. Kogu aeg kostis mõnest kandist kõlin, puhkes halin ja kaeblemine. Pärast raamatupidajat ja esimehe asetäitjat hakkasid murduma ka väiksemad ning nõrgemad: õlgede ja naelte, kanade ja hanede vargad. Keegi hõikas, et ta on varastanud koera, kahetses seda kangesti ja nõudis endale karistust, teine palus, et talle vastu vahtimist virutataks, sest ta oli ukselingid ara tassinud, siis tulid juba tüsedamad ja paadunumad sulid — veiste, hobuste ja viljasaakide vahelttegijad. Mina aga ootasin, millal jõuab järg teatava põlluni, et mul poleks ümbermõõtmise vaeva ja ma saaksin selguse kätte, kui palju seda maad üldse olema peab. Oli ka niisuguseid, kes otsisid mütsi, et kõhe jaoskonda kihu-tada ja üles

tunnistada. Aga peab ütlema, et ikkagi ei jõudnud kirjaniku sõnad veel kõikideni. Leidus kalestunud inimesi, kes olid näost punased või kaamed, kuid võitlesid jonnakalt iseendaga ja surusid oma õilsaid tundepuhanguid kõigest väest maha. Oli näha, et nad siiski raugevad, et nende enesekaitse enam kaua ei kesta, poeemil aga ei paistnud lõppu tulevat, ja ma teadsin, et kirjanikul on varuks veel aforismid.

Minul kui võõral oli pea muidugi selgem, ja rahulikult ümber uudistades märkasin ma peagi, et need kõige suuremad ässad, kellele põld, mets või kurat teab mis veel ei tähendanud mingit imet, olid kogunenud seina aarde ja pidasid omavahel nõu. Oli ilmne, et ettelugemine riivas ja pehmitas ka neid, kuid neil jätkus siiski üleinimlikku jõudu ja paadumust vastu panna, nii et nad mitte midagi üles ei tunnistanud, vaid omavahel aru pidades koguni sosistasid. Nende keskelt paistis esimehe pea.

Aga samal silmapilgul juhiti mu tähelepanu mujale, sest üks vanake langes valusasti mulle jala peale ja kogeles midagi palkidest, mida ta koos vennapoja Maciejga oli suurvee ajal välja õngitsenud. Mul läks pisut aega, enne kui ma jala patukahetseja vanakese alt vabaks sain

ja seda pärast veel mõnda aega hõõrusin. Alles ootamatu üldise karjatuse peale tõstsin ma taas pea. Nägin kirjanikku just sel hetkel, kui ta poeemi käsikirja peos hoides üha edasi luges, sealsamas aga visati talle kott pähe ja tehti ruum pimedaks. Hüppasin püsti, aga sain kusagilt altpoolt nii valusa löögi, et vajusin teadvusetuse pimedusse.

Võib-olla tahate teada, missuguse pöörde see minu noorpõlveseiklus lõpuks võttis? Noh, üsna tavalise. Läksin oma tuppa, lõpetasin töö, mõõtsin — kuigi kaunis suure vaevaga — oma põllu ara ja sõitsin siis R. linna, sealt aga meie vojevoodkonna keskusse.

Mis aga kirjanikusse puutub, siis leiti ta kolm päeva hiljem teeäärse paju pehkinud tüve seest. Talle oli kott pähe pandud ja käed selja taha kinni seotud. Ta oigas, ja mööda-sõitev preester, kelle hobused sellest ehmusid, leidis ta sealt. Nüüd on kuulda, et kirjanik pole enam endine mees, teda nähakse veinikeldrites, ta kirjutab nukraid ja rahvale arusaamatuid raamatuid, mis enam elu ei mõjusta.

KAASTUNNE

Eluviperuste tõttu langesin rusutud meeleollu.

Seal äratas mu tähelepanu juhuslikult märgatud ajalehekuulutus: «Kas oled kurb? Kas Sul ei vea? Kas Sa arvad, et saatus on Sinu vastu olnud ülekohtune? Ulga Emerycka tänav 13, parem tiib.»

Juhatatud maja ees oli suur tunglemine. Tuli kassast pilet osta ja järjekorras oodata. Sisse lasti ainult kümne inimese kaupa.

Kui järjekord meie kümne kätte jõudis, juhatas uksehoidja meid sisse. See oli jäle ühetoaline korter. Viletsal asemel vähkres mitu krampides last. Seintel rippuvad emailsildid informeerisid: «Palume suitsetada ja sülitada — nagunii ei saa miski veel rohkem kahju teha!» või. «Ust mitte sulgeda — milleks?»

Laua taga istus ühe jalaga ja aukuvajunud põskedega mees. Kui me selles urkas kuidagimoodi istet olime võtnud, viskas mees pilgu elektrikellale, köhatas ja hakkas rääkima. See oli pihtimus tema elust.

«Vabandage, et mu naist kohal pole,» ütles ta sissejuhatuseks, «ta on praegu haiglas. Nüüd aga tutvustan teile paari sõnaga oma olukorda.»

Sedamööda, kuidas ta jutustas, sain ma hea tuju tagasi, sest tema eluga võrreldes näisid minu viperused olevat tühised. See oli õnnetuste ja haiguste pidev rodu. Juba siis, kui ta kirjeldas, kuidas ta vaeslapseks oli jäänud, elavnesid klientide näod mõnevõrra, kui aga mees oma esimese tiisikuse looni jõudis, lõid näod silmanähtavalt särama. Vahetevahel laskis ta kuuldavale valuoigeid, minnes lõpu poole üle vaiksele nutule. Kui ta aga lõpetas, vaatas ta meie selginud nägusid ja tunnistas, et lisaks on ta alkohoolik ja on erilise tasu eest valmis ennast siinsamas purju jooma, mis tema tervisele veelgi rohkem kahju teeb. Mitu inimest kasutasid ka seda võimalust.

Lahkusin sealt märksa ülevamas meeleolus.

Mõni aeg hiljem, kui ma õhtul koju läksin, kohtasin

seda meest sillal. Ta seisis ja vaatas jõe aeglast voolu ning paistis olevat masendatud.

Astusin lähemale.

«Mõni uus pahandus?» küsisin ma. «Mürgitus? Ekseem? Või, hoidku jumal, süüfilis?»

«Oeh, kus sellega,» ohkas ta rusutult. «Ärgem rääkigem äriasjust. Mul on lihtsalt kurb meel.»

Ta vaatas veekeerist nii süngelt, et ma ei suutnud seda kauem taluda.

«Kuulge,» ütlesin ma. «Ma ei tea, mis see võiks olla, aga pikemat aega pistab mul küljes.»

«Kas tõesti?» läks ta elavamaks.

«Jah, ja peale selle pidin ma sel suvel maal pikselöögi saama.»

Ta läks nii märgatavalt lahkemaks, et see mind koguni riivas. Seepärast ma lisasin:

«Aga ta siiski ei tapnud mind.»

Mees muutus tusaseks.

«Valus ikka oli?» küsis ta lootusega.

Tema hääles oli nii palju palvet, et vastasin hea mehe poolest:
«Väga.»
«Noh, ma jooksen siis,» ütles ta peaaegu lõbusalt. «Ehk elame kuidagi üle.»
Ja ta eemaldus vilistades. Sellest ajast peale on mul tema juures hinnaalandus.

TRUU VALVUR

Pärast armastuses pettumist ostsin endale koera. Ma tahtsin, et temast saaks mulle truu sõber. Valisin seepärast päris noore looma, kutsika. Täiskasvanud koeral, kellel on juba väljakujunenud vaated elule, kel on kind-lad seisukohad ja kes tunneb inimeste iseloomusid, oleks võinud tekkida kaksipidi arvamisi. Nüüd aga lootsin koera noorusele.

Ta oli tõupuhas lambakoer. Kui palju avastusi on inimkond teinud sellest ajast alates, kui tema esivanemad õppisid lambaid karjatama! Veevärk, kanalisatsioon... Filosoofia arengust rääkimata.

Koer oli päris noor ja nõrguke. Ta liigutas mind ääretult, kutsudes esile hellusetunde ja soovi tema eest hoolt kända. Ma ei muretsenud sihilikult ninasarvikut ega jõehobu. Meis äratavad õrnust ainult noored koerad, kassi-kesed või mesilased, ühesõnaga kõik need, kelle kohta on teada, et me häda korral nendega toime tuleme, — kõik, kes on meist nõrgemad.

Koerake kasvas toredasti. Elav ja lõbus loom ei ilmutanud mingeid rahutusttekitavaid märke. Ta mehistus silmanähtavalt. Et ma ise olin juba ammu ületanud bioloogilise arengu lae, siis vaatasin mõnesuguse kadedusega, kuidas tal turi tugevneb ja selg sitkub ning kuidas ta kasvus juurde võtab. Temast tuli suur tugev koer. Enam polnud mingit kahtlust, et ta minu füüsilised võimed tublisti ületab, lüües mind nii jõu kui ka kiiruse poolest. Eriti suur vahe oli hammaste kasvamises — muidugi tema käsuks.

Kuid õnneks ilmnes nüüd tema loomuse õilsus kogu täiuses. Ta oli truu, alandlik, kuulekas ja lojaalne, mis mind seda enam rõõmustas, mida rohkem ma tema keha-list üleolekut imetlesin. Rasketel hetkedel ammutasin sel-

lest lohutust. Aga kahjuks hakkas teda viimase talve lõpul, täpselt sel ajal, kui ta täisküpsuse saavutas, miski vaevama. Ajuti

pani ta pea mu põlvedele ja vaatas mulle kaua silma, üsna ilmselt tahtis ta minuga oma muret jagada. Ta magas halvasti ja soigus unes. Aga ta oli ju täiskasvanud, toredasti arenenud, raudse tervisega lambakoer. Nähtavasti peitus see, mis teda rõhus, kusagil psüühika sfääris. Tema pronksikarva silmade alla, mis nüüd rahutust väljendasid, tekkisid varjud. See tegi

mulle palju muret, aga ma ei teadnud, kuidas teda aidata.

Tema nukrus kasvas sedamööda, kuidas kevad lähenes. Kui esimene rohelus skvääre kattis, oli ta norutunne juba nii sügav, et ma ei suutnud enam ta kannatusi näha.

Ühel hommikul istusin nagu tavaliselt oma kabinetis. Aeda viivast avatud uksest tuli leebet tuuleõhku, mis tõi kaasa küntud mulla hõngu. Korraga tundsin, kuidas jahe nina õrnalt, aga kindlalt mu selga tonksib. Sirutasin hooletult käe taha, mõeldes, et kcer jääb nagu tavaliselt kõrvataguse sügamisega rahule. Tonksimine ei lakanud. Tõusin püsti, et ennast mitte toolilt maha tõugata lasta.

«Kuule, sina mul!» ähvardasin teda sõrmega. «Mis vigurid need cn varahcmmikust peale?» Aga samas kargasin ehmunult eemale, sest ta haugatas minu peale lühidalt ja käskivalt ning tema silmist kiirgas erutus ja otsustavus.

Samm-sammult minu kännul käies tõrjus ta mind aeda. Tal oli nii palju takti, et valis kõige kaugema nurga, mis naabritele silma ei paistnud. Seal toimus veel lühike võitlus, mis seisis selles, et mina püüdsin säilitada püstiasendit, kuna tema sundis mind laskuma horisontaalsesse asendisse. Tulemus oli ette teada. Alles siis, kui ma neljakäpakile kukkusin, muutus ta lahkemaks ning hekkas rõõmsalt ja andekspaluvalt minu ümber karglema. Ühte-lugu ninaga värsket, mahlast rohtu puudutades keelitas ta mind ilmselt seda näsima.

«Ei maksa hüsteerikasse sattuda,» ütlesin endamisi päikese loojangul, kui ma kangestunud põlvedega püsti tõusin, püksid puhtaks raputasin ja mullaseid käsi pühkisin. Lõppude lõpuks ei saa päritud instinkte täielikult maha suruda. Müüja, kes tema tõupuhtust kinnitas, osutus ausaks inimeseks. Ma tahtsin ju tõelist lambakoera. Täitunud igatsus täiuslikkuse järele ei anna mitte alati soovitud tulemusi, nüüd oleks vaja läinud mõningaid puudusi, aga noh, on juba hilja. Koer on terve ja normaalne isend, elab aga linnas, ebaloomulikes tingimustes, kus lammastest ei saa juttugi olla. Lõpuks, kas ei avalda ta mulle

sel viisil — nii nagu ta oskab — oma kiindumust? Südametunnistuse ees ei ole tal endale midagi ette heita, sest ta tuleb oma kohustustega toime. Nii et seda ei tee ta ainult enda pärast. Positiivsed moraalsed omadused nagu kohusetunne ja teenimissoov osutusid tugevamaks kui lugupidamine peremehe vastu. Kas tohib siis teda selle pärast hukka mõista? Oleks puhas julmus ja loomade mõnitamine seda teistmoodi seletada. Olen mõtleja olend, niisiis lasub minu õlgadel vastutus alamate olendite eest. Selleks on mulle teadvus, alateadvus ja «ületeadvus» antudki, et võiksin mõista minu võimetest ilmajäetud olendi lihtsaid loomulikke instinkte.

Ja peale selle — kui suur ja kasulik muutus oli toimunud ta välimuses ja enesetundes! Juba see fakt üksi oli mulle piisavaks tasuks. Temast oli saanud jälle elurõõmust pulbitsev, kütkestav tõeline lambakoer.

Niimoodi jõudsime vastastikuse arusaamiseni. Minu puhul mängis oma osa loomaarmastus ja ühtlasi eelis olla mõtlev olend, kes nähtuste keerulisust mõistes juhindub väga komplitseeritud käskudest, mida ta saab teadvuse jumalikult aparaadilt. Tema panus meie ühisesse üritusse -oli aga instinkt ja üllas kiindumus.

Võimalik, et mõni lihtsameelne võhik poleks sellesse olukorda nii peenetundeliselt suhtunud, oleks instinktiivselt koerale ara ütelnud ja võib-olla koguni tõhusat vastu-aktsiooni alustanud. Ent nii arenenud isiksuse puhul nagu mina pidi asi minema täpselt nii, nagu ta läks.

Lõpuks oli ta minust juba kaugelt tugevam.

Jälgisin teda mitut puhku, teeseldes, et tegelen mõne piimaohaka või oblikapuhmaga. Ta oli esimeste katsete ajast saadik tublisti edenenud. Eksimatu instinkt juhtis teda tema karjuseametis enesetäiustamise teele. Ta jooksis asjatundlikult minu ümber, jälgis hoolikalt, et keegi lähemale ei tuleks. Kui talle tundus, et ma püsin liiga kaua ühel ja samal kohal, nii et minu toidupoolise hulk ja koostis selle all kanrfatab, ajas ta mind hoolitsevalt teisele mururibale. Meil oli kindel karjamineku aeg. Ka koju pöördusime korrapärasusega, mida looduse rütm, maakera ja tähtede liikumine on karjuse töös igavesest ajast ette määranud. Kui sadas, lubas ta mul vihmamantli kaasa võtta.

Minu kutsetöö ei kannatanud. Pikki tunde kestev rütmiline, üksluine ja rahulik rohus küürutamine, mikro-

kosmose saladuste vaatlemine väga lähedase maa pealt, mis muide nii lopsakalt meie jalgade all sigib ja mida väga sageli teenimatult tähele ei panda, — kõik see soodustas keskendumist ja mõttetööd. Peale selle, tänu tema kui rassilise karjahoidja valvsusele, ei pääsenud paimendamise ajal minu juurde mitte keegi, kes oleks võinud häirida mu mediteerimist. Ta peletas eemale kirjakandjad, kes tõid kiireloomulisi teateid, ja tuttavad, kes tulid juttu ajama. Ma arvestasin isegi seda, et sõja puhkemisel kihutab ta minema käskjala, kes toob mobilisatsioonikäsu. Põõsaste varjust jälgisin, kuidas inimesed üksteise järel põgenevad tema kaugeltki mitte tühiste ähvarduste eest. Ma kartsin ainult reumat.

Et talle head meelt valmistada, ostsin endale kella kaela. Ta oli rõõmust pöörane. Ent see oli järelemõtlematu püüdlikkus. Minu tähelepandav edenemine meie ühise ideaali poole ergutas teda veel suurematele jõupingutustele. Võib-olla oli see tema liialt teritunud auahnus, aga just samal ajal avastas ta, et kui ma näiliselt süüa nälpides rohus ringi suman, teesklen ma tegelikult isuäratavate taimede närimist ja mälumist. Sellest hetkest peale passis ta nii valvsalt minu juures, et olin sunnitud veel selle viimase sammu astuma, mis oli üsnagi põhiline ja mis mind meie kokkuleppe täielikule realiseerimisele tõukas. Sellel raskel ajajärgul osutas mulle suurt abi taimetoitlaste kogemuste uurimine ja loomasöötade kohta

käivate erialaste teoste lugemine.

Samuti märkasin, et kahtlemata äratan ma temas hellus-tunnet. Ma liigutasin teda silmanähtavalt.

Meie vahekord oli üldjoontes kujunenud niisuguseks, kui ükskord kogunes minu poole kaunis suur hulk tõsiseid ja kultuurseid inimesi. Tekkis huvitav vaidlus. See oli just enne karjamaale ajamist, kuid külalised tundsid end nii hubaselt, vestlus läks nii huvitavaks, et hakkasin vargsi ja rahutult kella poole piiluma. Mis minusse puutub, siis olin valmis karjamaale minekust loobuma, aga ma teadsin, et loomulikust kohuse- ja lojaalsustundest ajendatuna ei tee minu tubli valvur mingeid mööndusi. Paar korda tuletasin külalistele meelde, kui imeruttu see aeg kaob, aga keegi ei teinud sellest välja. Olukord muutus ohtlikuks. Et mul muud väljapääsu polnud, kavatse-sin juba radikaalseid vahendeid käsutusele võtta, kui ukse tagant kostis käskiv kraapimine.

«Ah, ma ei teadnudki, et teil on koerake!» hüüdis tuntud näitlejanna. «Miks te ei taha teda sisse lasta? Vaeseke, ta tahab meiega koos olla!» Enne kui ma teda takistada sain, avas ta ukse.

Lävel seisis tema. Ta vaatas ümber ja ta näost paistis selline rõõm, et ma sedamaid kõike taipasin.

Kari, lojused — just seda on vaja ehtsat tõugu lambakoerale. Võib-olla pettis ta end üksiku isendiga minu näol, aga nüüd sain ma aru, et ta on kogu aeg endas maha surunud igatsust suure karja järele. Teadsin juba, et praeguse võimaluse käsutamisest ei suuda ükski jõud teda tagasi hoida.

Peab tunnistama, et ta tegi kõik, mis ta suutis. Juba mõne minuti pärast oli kogu seltskond aias.

«El Greco juurde tagasi pöördudes ...» jätkas advokaat aedliivateed näsides, «. . . arvan ma, et tema mõju kaasaegsele kunstile ulatub palju kaugemale, kui see meile esialgu paistab.»

«Mhh,» vastasin ebaselgelt, sest mul oli mingi kõrs hammaste vahele sattunud.

Päikese loojakul jätsid külalised minuga külmalt hüvasti.

Jah, olin tema võimuses. Jah, õige, mu vabadus oli piiratud. Võib-olla arenesin ma liiga ühekülgselt, millest andis tunnistust kas või see määgimine, mida ma teatavast ajast peale kuulda lasksin. Aga selle-eest — missugune rahu ümbritses mind nüüd, kus ma end lihtsameelse looma valve alla olin usaldanud. Ma rääkisin juba kirjakandjatest, tuttavatest ja üldse kõigist, kes tahtsid minu poole tulla ja mu elu häirida, segadust põhjustada, au-

ahnust, igatsusi, kujutlusvõimet ergutada, rahutust tekitada.

Nimetan veel ühte sündmust.

Parajasti olin nagu lavaliselt väljas sööma peal, kui keegi puiestee lõpus nähtavale ilmus. Ma tõstsin pea mahlaka rohu kõhalt, oli parajasti ädalaniidu aeg ning aias oli leitsak nagu suvel. Tundsin tulija kaugelt ara. See oli sama naine, keda ma muide alguses mainisin. Viimast korda nägin teda talvel ja nüüd üllatas ta mind suvekleidis. Mu magu tõmbus piinavalt krampi, ma ei olnud haljassöödaga veel küllaldasel määral harjunud. Unustades kõik, toetasin end kätele, et püsti tõusta. Naine astus mööda

puiesteed minu poole — naeratades, ei tea, kas minule või endamisi, ja ei tea ka, mis põhjusel...

Lambakoer täitis truu valvuri kohust.

Ma kukkusin näoli rohu sisse. Kõrtel roomasid kas lehetäid või kihulased. Kui koer haukumise lõpetas ja ma pea tõstsin, ei olnud puiesteel enam kedagi.

Piinatuna vaatasin koerale otsa. Pikalt. Tema vastas minu vaatele. Nägu koonu vastu, koon näo vastu.

«Karjamaadele!» ütlesin lõpuks kähedalt. «Karjamaadele peame minema, vennike, mägedesse, pole midagi parata . . .»

Ja kordasin:

«Pole midagi parata. . .»

SISUKORD

Toimetaja O. Samma Toimetuse aadress: Tallinn, Harju' t. l, tel. 492-54; 407-82.

Trükkimisele antud 10. IX 1964. Trükiarv 19000. Paber 84X108, '/sa. Trükipoognaid 2,25. Formaadile 60X90 kohaldatud trükipoognaid 3,78. Arvestuspoognaid 3,49. MB-06071. Tellimise nr. 2561. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 10 kop.

Ha 3CTOHCKOM H3bIK6
EHOjraoTeKa «JloOMHHr» Ni 37 (357)
CjiaBOMHP MPOJK6K
CJIOH.^ üepeBOH c noJibCKOro